

nordisk ARKIVNYT

I • 2007

Arkiverne og
Danmarks store
administrationsreform

13

Statsarkivet i Trondheim:
samhandling i nye
omgivelser

19

Ny undervisning i
arkivkunskap för
humanister

26

Forskningen
och Judiska
församlingens arkiv

35

Arkivplaner voldsomt
diskussionsemne
i Island

38

nordisk ARKIVNYT

Årgang 52 2007 nr 1

HOVEDREKAKTØR

Eiríkur G. Guðmundsson
Nationalarkivet, Reykjavík
e-post: eirikur@skjalasafn.is

LOKALREKAKTØRER

Danmark

Leon Jespersen
Rigsarkivet
Rigsdagsgården 9
DK-1218 København K
Tel.: (+45)33 95 41 01
fax: (+45)33 15 32 39
e-post: lj@ra.sa.dk

Finland

Pertti Hakala
Riksarkivet
Box 258. FIN-00171 Helsingfors
Tel.: (+358) 22 85 21
fax: (+358)9 17 63 02
e-post: pertti.hakala@narc.fi

Norge

Maria Press
Statsarkivet i Trondheim
Postboks 2825 Elgesaeter
N-7432 TRONDHEIM
Tel.: (+47)73 88 45 00
fax: (+47)73 88 45 40
e-post: maria.press@arkivverket.no

Sverige

Maria Nordström Jarnryd
Riksarkivet
Box 12541
S-10229 STOCKHOLM
Tel.: (+46)87 37 63 36
fax: (+46)87 37 64 74
e-post: maria.nordstrom@riksarkivet.ra.se

NA udkommer fire gange om året.
ISSN 0546 2851

Layout: Prentsníð ehf
Trykkeri: Prentmet ehf

Retur

Þjóðskjalasafn Íslands
(Islands Nationalarkiv)

Hovedredaktøren

Kære læser,

Nordisk Arkivnyt begynder endnu et år i sin lange og spændende rejse. Rejse i nutid imod en fremtid som med hvert årti ligger i lidt kortere afstand end før, takket være de stadigt hurtigere fremskridt mennesket har kæmpet sig frem til.

Femtiårsjubilæet ligger nu i fortiden, arkiveret på hylder og i hukommelsen. Året 2007 er således det første i de næste 50 år og bliver forhåbentlig et glædeligt og frodigt år i nordiske arkiver. De nyheder, vi bringer her i årets første blad, er i hvert fald tegn på dette.

Vi kan læse om mange spændende og store opgaver, som Statens Arkiver i Danmark arbejder med i øjeblikket. Konvertering af formater og struktur af e-arkivalier er et af disse og indebærer blandt andet digitalisering af lyd og videobånd. Ændring af lokaladministrationen i Danmark, nedlæggelse af amter og oprettelse af regioner, samtidig med at kommuner bliver slået sammen, har givet arkiverne store udfordringer. Man har oprettet et nyt e-mellemarkiv med amternes 2.7 millioner elektroniske sager og 15 millioner dokumenter.

Norges ældste landsarkiv, landsarkivet i Trondheim, har fået nye lokaler. Sammen med to arkiver og et bibliotek er det blevet til et arkivcenter i nye omgivelser. Lokalerne er heller ikke nogle almindelige lokaler, da en del af dem er en gammel u-bådsbunker bygget af den tyske hær under anden verdenskrig. Vi kan også læse om et effektivt digitaliseringsprojekt, som det norske Arkivverket står for. Kirkebøger, skannet fra mikrofilm, er nu blandt det mest populære kildenetsted i Norge. Efter at kirkebøgerne er færdige skal ejendomsdokumenter få samme behandling.

I Åbo i Finland har man planlagt og iværksat en ny udannelse om arkivkundskab, som man forventer, vil give arkiverne kyndige mænd og kvinder i nær fremtid. En ganske interessant artikel om de finske privatarkiver findes i dette nummer. Loven om dem er blevet revideret, og ifølge den får arkiverne næsten automatisk statslige bevillinger, som dækker størstedelen af deres virksomhed. Pengene kommer fra statens indtægter fra lotterivirksomhed!

Interessant forskning og udstilling, hvor to grupper borgere er i fokus, kan vi blandt andet læse om i materiale fra Sverige. Konferencen *Forskningen och Judiska församlingens arkiv* skal stimulere diskussionen om forskningsmuligheder i arkivmateriale, som findes i Stockholm. Den anden gruppe borgere, vi kan læse om, er ungarske flygtninge, som i 1956 måtte forlade deres hjemland. Størstedelen af de flygtninge, som kom til Norden, bosatte sig i Sverige, ialt 8000, mange i Malmø hvor udstillingen findes.

I Island har man i de sidste måneder oplevet delte meninger om arkivplaner og Nationalarkivets rolle i at vejlede arkivdannelsen i den offentlige forvaltning. Noget vi sikkert vil høre mere om i årets løb.

Foruden ovennævnte artikler findes mange flere, som redaktionen håber bliver fornøjelig læsning.

Eiríkur G. Guðmundsson

Nordisk Arkivnyt

udgives af Þjóðskjalasafn Íslands (Islands Nationalarkiv)

E-post: na@arkivnyt.nu • www.arkivnyt.nu

Laugavegur 162 • IS-105 Reykjavík, Island

Tel.: +354 590 33 00 • fax: +354 590 33 01

Publicering af (Arkiv)Formidling på tværs

Bente Jensen

■ Bygning af Limfjordsbroen 1931.

Foto: J.A. Kirkegaard, Aalborg Stadsarkiv.

Seminaret (Arkiv)formidling på tværs blev afholdt på Stadsarkivet i Odense 28. november 2005. Det tiltrak sig ca. 75 deltagere, flest danskere men også kolleger fra Norge og Sverige deltog. I seminarrets titel, (arkiv)formidling på tværs, er arkivet isoleret i en koket parentes, fordi der i flere af oplæggene er tale om projekter, der har deres udspring på andre kulturarvsinstitutioner.

Seminarets overordnede formål og således også publikationens for-

mål er at præsentere en række spændende og nybrydende formidlingsprojekter, der kan tilføre inspiration til arbejdet med at formidle arkivets samlinger. Ved at vælge emner „på tværs“ i form af kontroversielle emner, målgrupper og samarbejdsformer er hensigten at identificere de synergier og nye problemstillinger, der kan opstå i møder på tværs og sætte dem til diskussion. Brobygning er ikke nødvendigvis en nem metier.

Ønsket om at sætte formidlin-

gen af samlingerne i spil eller på tværs går således i gennem indlæggenes tre hovedtemaer:

- formidling på tværs af generationer
- formidling på tværs af konventioner
- formidling på tværs af det kommercielle og ideelle

I februar 2007 bliver indlæggen udgivet som en elektronisk publikation (pdf.-fil) på Sæmmenslutningen af Lokalarivers (SLA) web-

site: www.danskearkiver.dk og Organisationen Danske Arkivers (ODA) website: www.dkarkiver.dk. Nedenfor skal de indlæg, det bliver muligt at fordybe sig i, kort præsentere.

Formidling i børnehøjde

Et hovedtema er formidling på tværs af generationer. Her er projekter med børn som målgruppe valgt, fordi de er højt prioriteret blandt mange arkivinstitutioner. Mette Henriksen fra Gentofte Lokalhistoriske Arkiv har skrevet om projektet: *Alle børn har en kulturarv*, som er en internetbaseret formidling af Gentoftes kulturarv for børn. Websitet www.kulturjagt.dk har til hensigt at gøre kulturarven i Gentofte vedkommende for børn i 3.-5- klasse, så de også får lyst til at gå og møde den i virkelighedens verden. Projektet blev støttet af den danske Kulturarvsstyrelse og er et tværfagligt og tværinstitutionelt samarbejde mellem arkiver og museer. Birte Broch fra Køge Byhistoriske arkiv fortæller om projektet: *Hit med Historien*, der har til formål at fremme børns lokalhistoriske identitet og bevidsthed, primært ved udgivelse af bogserien *Hit med Historien*. Det er et samarbejde mellem bibliotek, arkiv og skole i Køge. Nybrydende i projektet er, at målgruppen, børnene, er inddraget i arbejdet med selve produktionen af bøgerne, idet der er nedsat en gruppe på 10-15 børnekonsulenter, der følger processen. Nete B. Wingender og Sidsel Staun fra henholdsvis Københavns Stadsarkiv og Københavns Bymuseum præsenterer et undervisningstilbud, som inddrager såvel arkivalier som museumsgenstande. Det tager udgangspunkt i undervisningstilbudet „Din by – din historie“, der består af besøg på arkivet med fokus på lokalhistorie, besøg på mu-

seet med fokus på byplanlægning og et forberedende metodisk undervisningsmateriale.

Anden temagruppe behandler projekter, som går tværs af konventioner eller normer, såkaldte HOT SPOTS. Poul Dedenroth-Schou, leder af Museet på Koldinghus, giver en status, der afspejler situationen i 2005, da diskussionerne gik højt omkring tilblivelsen af udstillingen: *Når fremmede kommer til – Indvandring og kulturmøde gennem tiderne med Kolding som eksempel*. I 2005 var arbejdet med udstillingen ved at stoppe, fordi medlemmer af Dansk Folkeparti i Kolding Byråd ønskede at knytte forhåndsbetingelser til udstillingen og dermed rettede angreb på det såkaldte armlængdeprincip, som hidtil har været gældende i relationen mellem politikerne og museumsverdenen. Maria Rytter (projekt Dansk Forsorgsmuseum, ved Svendborg og Omegns Museum) præsenterer et projekt om glemte og fortrængte skæbner formidlet i websitet www.boernehjem.nu og udstillingen „Du skal ikke tænke på din far og mor“, der handler om forsorgsinstitutionernes historie med fokus på børnehjemsbørnenes liv på institutionerne. Formidlingen stopper ikke ved fortiden, idet der også bliver givet en platform for en nutidig bearbejdning af oplevelserne. Et emne, som sætter kulturinstitutionens rolle i spil som samtalepartner. Jens Olsson fra Malmö Museer fortæller om udstillingen *Skånsk Nazism* og tanker i forberedelsen af den, og hvordan man håndterer reaktioner og diskussion, når museet tager et så politisk og moralsk kontroversielt emne op. For Malmö Museer var det hensigten med udstillingen at belyse de mørke sider af vores historie og nutid, som samfundet har valgt at glemme. Det er muligt at orien-

tere sig i udstilling og problemstillingerne på udstillingens website.

Et tredje tema er mødet mellem den kommercielle verden og arkivet. Bente Jensen fra Aalborg Stadsarkiv stiller i sit oplæg spørgsmålet om, hvad der sker, når arkivernes samlinger blev til guld? Hun sætter spot på spændingen mellem den kommercielle og „ideelle“ verden, hvor to vidt forskellige rationaler let kommer på tværs af hinanden. Et møde, som med et stærkt fokus på det visuelle i en oplevelsesøkonomi sker oftere og oftere især for arkiver med foto- og filmsamlinger. Der er samtidig tale om et brudfelt, som kræver både refleksion og nye måder at arbejde på i alle dele af arkivaliets fødekæde.

Charlotte S. H. Jensen fra Nationalmuseet afrunder rapporten ved at springe ud som djævlens advokat og stille nogle af skeptikernes spørgsmål til formidlingen af arkiv fx: Hvorfor slæbe børn, der alligevel ikke forstår en dyt, ind i arkivet? Er det overhovedet kulturarvsinstitutionernes opgave at provokere? Er ABM-samarbejdet ramt af Databasesyge? På seminaret var øvelsen et forsøg på at provokere til diskussion blandt deltagerne.

Seminaret (Arkiv)formidling på Tværs var arrangeret af Det danske Arkivformidlingsnetværk i samarbejde med SLA (Sammenslutningen af Lokalarkiver). Det Danske Arkivformidlernetværk består af: Mette Henriksen, Gentofte Lokalhistoriske Arkiv, Helle Larsen, Farum Arkiver og Museer nu Furesø Museer, Lise Høyrup, arkivkonsulent i Vestsjællands Amt, Nete B. Wingender, Københavns Stadsarkiv, Bente Jensen, Aalborg Stadsarkiv og Charlotte S. H. Jensen, Nationalmuseet. ♦

Forfatteren er arkivar ved Aalborg Stadsarkiv

Overvågning af e-arkivalier

Thomas Andersen

CD-R som bevaringsmedie

Rigsarkivet indførte CD-R som både modtagelses- og bevaringsmedie i 1998, og der blev ved indførelsen foretaget en betydelig investering i såvel vidensopbygning som udstyr. I første omgang blev selve de modtagne medier også benyttet til bevaring; men da det i praksis viste sig svært at sikre en ensartet høj kvalitet på det indleverede materiale, overgik man til selv at producere bevaringseksemplarerne. Dette skete i forbindelse med indførelsen af den nuværende bevaringsstrategi, der kom til at omfatte to bevaringseksemplarer på CD-R (af forskelligt fabrikat), samt ét eksemplar på harddisk-RAID.

En overordnet strategi med risikospredning og redundans var således på plads, en ganske omfattende *forebyggende* kvalitetssikring var foretaget, og der produceredes lystigt og i større og større mængder. Som *opfølgende* kvalitetssikring blev samtlige CD-R medier i løbet af 2004 testet, men der var stadig et behov for en overkommelig tilbagevendende test. En eller anden form for overvågning måtte være på sin plads.

Dataintegritet kontra medieintegritet

Overordnet set kan man skelne mellem to forskellige klasser af

tests, nemlig af hhv. *dataintegritet* og *medieintegritet*. Test af *dataintegritet*, der omfatter læsbarhed og uforanderlighed, er en fundamental teknisk forudsætning for vores arbejde, hvis hele formål jo netop er at sikre, at vores e-arkivalier er tilgængelige for eftertiden i læsbar og uændret form. Som sådan var dette derfor noget, der allerede indgik i produktionsprocessen, idet der her beregnes et unikt fingeraftryk (en MD5-baseret checksum), der muliggør, at man senere kan teste, om data er forandret. Da disse fingeraftryk i 2006 blev samlet i en central database, var det kun et lille skridt at gå fra alene at anvende dem som umiddelbar sikring mod eventuelle fejlbrændinger til at bruge dem i løbende tests af e-arkivalierne.

Selvom test af *dataintegritet* er en nødvendig forudsætning for at sikre vore e-arkivalier, kan det diskuteres, om den også er tilstrækkelig, eller om den bør suppleres med tests af selve mediets integritet. Arten og værdien af sådanne tests er i sagens natur stærkt afhængig af det konkrete medie, der skal testes. Vurderingen i vores tilfælde var, at det ikke kunne betale sig at udføre sådanne tests på vores RAID, men at det derimod gav god mening for vores bestand af CD-R

medier. CD-formatet har en indbygget fejlkorrigeringsmekanisme, der korrigerer for de mange små læsefejl, der opstår under afspilning af selv de bedste CD'ere. Dette foregår normalt automatisk og skjult for brugeren; men der findes dog særlige CD-afspillere, som giver adgang til at se mængden og arten af disse fejl og dermed en indikation af mediets overordnede tilstand. To typer af sådant udstyr var allerede indkøbt til kvalitetssikring i forbindelse med valg af CD-leverandører, brændehastigheder m.v. Et af disse, en såkaldt CDX, blev valgt til brug ved medieovervågning.

Udvælgelse og intensitet

Efter at have fastlagt hvad der skulle testes for, meldte spørgsmålet sig om, hvor meget der skulle testes, og hvordan det skulle udvælgges. I første omgang faldt valget på en stikprøvebaseret model, hvor der årligt skulle udtages tilfældige stikprøver inden for alle anvendte batches af CD'ere. Den første prototype baseret på denne model blev sat i drift i efteråret 2006, og erfaringerne herfra medførte, at udvælgelsesmetoden blev justeret, således at den nu opererer med prioriterede stikprøver, hvilket i praksis er langt nemmere at administrere.

Overvågningsintensiteten blev oprindeligt sat til 15% af bestanden om året med mulighed for at justere op eller ned efter behov. Dette mål fastholdes, indtil der er indsamlet data nok til at foretage en statistisk signifikant vurdering af behovet.

Videre forløb

I skrivende stund arbejdes der på at automatisere indlæsningen af medier ved at indbygge udstyret i en CD-robot. Sideløbende med dette er der, i forbindelse med den snarlige overgang til DVD som bevaringsmedie, indkøbt en DVD-tester. Der arbejdes på at få indarbejdet tests af DVD'ere i processen, således at et overvågningsregime for disse er klart fra første dag, de indføres.

Ironisk nok får vores bestand af CD-R medier måske hermed ikke lov til at leve længe nok, til at man kan konkludere noget man ud fra de indsamlede data, man ikke vidste i forvejen – hvilket man måske bør glæde sig over, da intet nyt i netop denne sammenhæng, lige præcis er godt nyt... ♦

Bidragyderen er systemudvikler ved Rigsarkivet

Siden 1997 har arkivar og seniorforsker Hans Schultz Hansen været forskningsleder ved Statens Arkiver. Udover at administrere forskningen ved Statens Arkiver er han selv aktiv forsker og engageret i historiefaglige organisationer. I december 2005 fik han tildelt den filosofiske doktorgrad ved Syddansk Universitet efter at have forsvaret sin disputats om hjemmetyskheden, og siden 2005 har han været formand for Historisk Samfund for Sønderjylland, ligesom han er medlem af kuratoriet for Institut für Zeit- und Regionalgeschichte, der er placeret ved Landsarkivet i Slesvig. Disse skæringspunkter mellem at være forskningsleder, aktiv i regionalhistorie og aktiv forsker i et grænseland med delte arkiver er baggrunden for, at Nordisk Arkivnyt interviewer Hans Schultz Hansen for at få belyst forskning ved Statens Arkiver ud fra forskellige vinkler.

I 2005 antog Syddansk Universitet Hans Schultz Hansens disputats „Hjemmetyskheden i Nordslesvig 1840–1867 – den slesvig-holstenske bevægelse“, bd. I–II. Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 93. Aabenraa 2005 til forsvar for den filosofiske doktorgrad. Der er tale om et omfangsrigt to-bindsværk på i alt 1030 sider.

Af forordet til disputatsen fremgår det, at du igennem mange år har in-

teresseret dig for hjemmetyskheden. Hvornår opstod din interesse for hjemmetyskheden?

Jeg har interesseret mig for de nationale bevægelsers historie i Sønderjylland siden min studietid ved Aarhus Universitet i 1980'erne. Jeg har tidligere bl.a. skrevet om „Danskheden i Sydslesvig 1840–1918 som folkelig og national bevægelse“. Disputatsen om hjemmetyskheden er tænkt som en parallel til denne undersøgelse; de to nationale bevægelser var på én gang hinandens modstandere og gensidigt afhængige. Sønderjylland er et velegnet undersøgelsesområde; der findes et godt kildemateriale, så man kan vise, hvordan nationale bevægelser opstår og udbredes.

For folk, der ikke er så meget inde i stoffet som dig, hvad er en hjemmetysker?

En hjemmetysker er en indfødt sønderjyde/nordslesviger, som for det meste taler sønderjysk, altså en dansk dialekt, men som er tysk-orienteret i politisk og kulturel henseende. Begrebet blev opfundet i 1848 af danskerne og blev for det meste brugt i nedsættende betydning; men fra begyndelsen af 1900-tallet blev det også benyttet af tyskerne selv. Derfor kan jeg bruge det i min undersøgelse.

Forskningsleder med mere...

Et interview med Hans Schultz Hansen

Hvad er hovedresultaterne af din undersøgelse?

Min undersøgelsen samler sig om flere forhold. Skabelsen af en slesvig-holstensk identitet i Nordslesvig skete i 1840'erne ved, at 1830'ernes liberale reformstrømninger i byerne omformedes til tysk national-liberalisme. På landet fandtes en konservativ slesvigsk strømning, som for fleres vedkommende vendte sig mod den fremspirende danske bevægelse. Endnu i 1840'erne finder vi en stærk, sær-slesvigsk regionalidentitet, som begge nationale bevægelser måtte orientere sig efter, og som kunne gå begge veje. I begyndelsen af 1840'erne var de konservative slesvigere mest imod den danske bevægelse, der skabte uro og splid. Senere, da arvespørgsmålet kom til at spille en hovedrolle, vendte de fleste sig imod den slesvig-holstenske bevægelse, og især efter den slesvig-holstenske opstand i 1848 viste de fleste konservative slesvigere loyalitet mod den danske konge.

Mine undersøgelser har desuden vist:

- at hjemmetyskerne længe stod tøvede overfor at melde Slesvig ind i Det Tyske Forbund, og man havde stærke forbehold over for en indlemmelse i Preussen

■ Foto: Leon Jespersen.

- at de sociale grupper, som hjemmetyskheden bestod af, gennemgående var på forkant med den økonomisk-sociale modernisering
- at den augustenborgske agitation havde stor betydning for hjemmetyskheden 1863–67 og blev dens bannerførere i denne sidste fase. Efter krigen mellem Østrig og Preussen 1866 fik Frankrig imidlertid sat en §5 ind i fredstraktaten, der krævede afstemning i de nordlige distrikter af Slesvig. Denne paragraf skræmte hjemmetyskerne i armene på Preussen, men §5 blev aldrig virkeliggjort.

Man skal vist være sønderjyde for at forstå de komplicerede forhold i Slesvig. Hvilken relevans har din undersøgelse?

Den kan vise, hvordan nationalismen opstår som idé, og hvordan den bæres ud i den brede befolkning, hvordan man opfinder nationale symboler, og hvordan de nationale bevægelser gensidigt fremmer hinanden. Og endelig hvilken rolle den økonomiske og sociale argumentation spiller for nationalismens fremkomst og tilspidsning.

Grænseændringer giver ofte problemer for arkivbenyttende. Hvordan har det været at arbejde „grænseoverskridende“ – at benytte både danske og tyske arkiver?

De arkiver, jeg har skullet benytte, har været delt mellem Danmark og Tyskland. Det har derfor været nødvendigt at anvende materiale fra både tyske og danske arkiver for at få emnet belyst tilfredsstillende. Men det har ikke været det store problem. Det meste materiale befinder sig i Landsarkivet for Sønderjylland i Aabenraa, og som bosiddende dér er der kort vej til Landesarchiv Schleswig-Holstein i Slesvig. Væsentlig kortere end til Rigsarkivet i København og til Bundesarchivs afdeling i Frankfurt a.M., hvorfra jeg bl.a. har be-

nyttet arkivmateriale fra den tyske Nationalforsamling i Frankfurt 1848–49.

Det fører mig ind på spørgsmålet om samarbejdet mellem danske og tyske arkiver i grænselandet?

Siden 1990'erne har Landsarkivet for Sønderjylland og Landesarchiv Schleswig-Holstein udarbejdet fælles registraturer for de arkiver, der blev delt mellem Tyskland og Danmark som følge af arkivdelinger efter 1864 og 1920. Hovedprincippet ved den seneste deling har været at dele arkiverne i henhold til den seneste grænsedragning. Men hvad der er splittet fysisk, er imidlertid nu blevet sammenført i registraturerne. Delte arkiver og forskellige registreringsprincipper kan dog stadig give lidt problemer.

Det dansk-tyske arkivsamarbejde omfatter også fælles arrangementer, f.eks. „revolutionsseminaret“ i 1998 i anledning af 150-året for revolutionen i 1848. Landsarkivet for Sønderjylland i Aabenraa har desuden fået en plads i kuratoriet for Institut für Zeit- und Regionalgeschichte. [Pladsen er besat med HSH, red.]. Og som det nyeste er der indgået aftale med Nordelbisches Kirchenarchiv om kopiering af arkivets mikrokort over sydslesvigske kirkebøger indtil 1876, sådan at kopierne kan benyttes på de danske arkivers læsesale, hvilket mange slægtshistorikere er glade for.

Meget naturligt er din disputats udkommet i skriftserien fra Historisk Samfund for Sønderjylland, men du er også knyttet til Samfundet på anden måde?

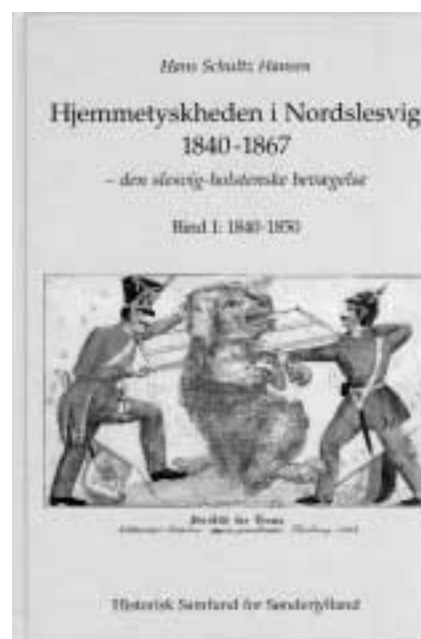
Ja, siden 2005 har jeg været formand for Historisk Samfund; det er en forening med ca. 2.000 medlemmer. Den udgiver Sønderjyske Årbøger og Sønderjysk Månedsskrift (der trods navnet nu udkommer otte gange om året), men også selvstændige bøger, og den arrangerer foredragsrækker og udflugter. Historisk Samfund for Sønderjylland har traditionelt haft en nær tilknytning til Landsarkivet i Aabenraa. Samfundet har lige udgivet en bog om Sønderjyderne og Den store Krig 1914–1918, og den 30. januar arrangeredes en debataften om retsopgøret efter 1945 i samarbejde med det tyske mindretal.

Hvis vi forlader dit arbejde med regional historie og ser på din funktion som forskningsleder ved Statens Arkiver: Hvilken begrundelse ser du for forskning ved Statens Arkiver?

Det nævnes i Arkivloven, at Statens Arkiver skal bedrive forskning – det er altså et selvstændigt formål. Men forskningen skal ses i nær sammenhæng med de arkivfaglige opgaver: Bevaring og kassation og navnlig vejledningen af publikum. Arkivarer, der er aktive forskere, er gode rådgivere for andre forskere. Men forskende arkivarer har også en særlig mission. Med baggrund i egen forskning kan de gøre forskerkolleger opmærksom på kildematerialet og dets anvendelsesmuligheder.

Hvilke udfordringer ser du på kort sigt for forskningen ved Statens Arkiver?

Vi bevæger os i en retning, hvor universitetsforskningen i højere grad bliver teoretisk inspireret. Te-

orier skal imidlertid konfronteres med konkret kildemateriale, men vi skal undgå en polarisering, hvor arkivforskningen udelukkende skriver empiriske afhandlinger og lukker sig inde i sig selv. For at undgå dette arrangerer Statens Arkiver årlige forskerseminarer med præsentation af teoretiske indgangsvinkler. Af andre udfordringer kan nævnes nyrekrutteringen af forskere. Heldigvis har flere arkivarer uden forskningstid netop fået mulighed for frikøb for at kvalificere sig til en ph.d. grad.

Hvilke visioner har du som forskningsleder på længere sigt?

At Statens Arkivers forskere ikke kun som hidtil kan holde deres position i det nationale forskningsmiljø, men også kan blande sig i det internationale – uden at vi kaster vores særlige styrke over bord: at Statens Arkivers forskere i særlig grad formår at bringe nyt kildemateriale i spil. Som en mulighed til at styrke samarbejdet med udenlandske forskere ser jeg blandt andet arkivmaterialet fra tidligere danske landsdele og besiddelser, for eksempel materiale fra Dansk Vestindien, Island, Norge m.m. ♦

Daisy

– brugererfaringer

Jakob Sørensen

I perioder har jeg benyttet mig en del af Rigsarkivet, først som historiestuderende, hvor ikke mindst en del af specialetiden blev brugt på arkivet, men også i disse år, hvor jeg er i gang med at skrive en ph.d.-afhandling om de danskere, der deltog i allieret krigstjeneste under Anden Verdenskrig. Som de fleste andre, der besøger Rigsarkivet for første gang, var jeg mere end forvirret over alle de forskellige registraturer og procedurer, og som de fleste andre har jeg med tiden vænnet mig til arbejdsgangen og de forskellige hjælpemidler – og ikke mindst til, at man altid kan få hjælp fra personalet!

I forhold til mit første møde med arkivverdenen er der i mellemtiden kommet en stor forbedring for mig som bruger, nemlig muligheden for at søge informationer hjemmefra på Daisy, Statens Arkivers fælles arkivdatabase. For mig har det lettet arbejdet betydeligt, at jeg fra kontoret eller hjemmefra har kunnet søge på Daisy og se, hvad der dukker op af ventet og heldigvis ofte også uventede informationer. Tillige er der muligheden for online at bestille arkivalier, men desværre har det et par gange vist sig, at informationerne i Daisy ikke var præcise nok til, at jeg kunne bestille pakkerne frem direkte over nettet. Og så må man tilbage til de gamle papirregistraturer,

The screenshot shows the Daisy search interface. At the top, there's a header with 'STATENS ARKIV' and 'DAISY'. Below that, search criteria are entered: 'Arkivskabets navn: Rentekammeret', 'Søg ordret: [checkbox]', 'Arkivseriens navn: Jordebog', 'Søg ordret: [checkbox]', and 'Periode: 1550 - 1800'. A 'Søg' button is visible. Below the search bar, there's a message: 'Der blev fundet 79 poster. side 1 af 4. Nr. 1 - 20'. There are links for 'Nyt søgning', 'Hvorfor fandt du ikke det du søgte?', and 'Hjælp og vejledning'. A note says: 'Klik på et navn i kolonnen "Arkivskaber" og få yderligere oplysninger om denne arkivskaber eller klik på et navn i kolonnen "Arkivserie" og få yderligere oplysninger om serien.' Below this is a table with search results.

Gå til side	1	2	3	4
Fra Til	Arkivskaber	Arkivserie		
1717	1717 Rentekammeret Danske Aldelig. Kammerkancelliet	Antvorskov præstkøbs krigsjordebog		
1661	1662 Rentekammeret Skattekammeret	Blæg til jordebog på gods, som er givet for Bornholm		
	Danske Sekretariat			
1661	1662 Rentekammeret Skattekammeret	Blæg til jordebog på gods, som er givet for Bornholm		
	Frederik Gieses Kontor			
1724	1724 Rentekammeret	Dokumenter vedr. handelens og		

men genvejen forbi Daisy er bestemt ikke helt spildt, for man ved jo præcis, hvor man skal lede. En oplagt feature, som burde indarbejdes er muligheden for simpelthen at klikke på den pakke, man gerne vil have. Så længe det ikke kan lade sig gøre, bliver Daisy i realiteten kun et skridt på vejen fra søgning til bestilling og ikke hele forløbet. I og med at hele samlingen ikke er registreret – for det er jo forståeligt

nok en proces der tager lang, lang tid – er det svært som bruger at danne sig et overblik over, hvilke dele af arkivet der mangler. Er ens periode komplet dækket, eller er der huller? Og hvor?

Som tidligere nævnt har det været en fornøjelse, at finde det man ledte efter, men en endnu større fornøjelse er det at finde det, man ikke vidste, man ledte efter. Dertil er søgesystemer som Daisy fremra-

gende, og adskillige gange er jeg blevet opmærksom på ting, jeg lige bliver nød til at få hentet frem. Men hvis denne strøm af sidegevinster for alvor skal give bonus, burde man efter min mening som bruger gives yderligere en mulighed for at søge ud over arkivskaber og arkivserie, nemlig et kombineret søgefelt, der løb igennem alle oplysninger på én gang. Så slipper man for at søge ad flere omgange og kan dermed slå to fluer med et smæk.

Der er naturligvis fordele og ulemper ved alle søgesystemer. Hvis de tager for lidt med, er det et problem, og hvis de tager for me-

get med, er det et mindst lige så stort problem. Det britiske rigsarkiv, National Archives, har i deres søgesystem en genial feature, hvor man efter at have fået en akt frem på skærmen har mulighed for at bladre frem og tilbage. Hvis man f.eks. er havnet midt i en sag i det britiske krigsministerium om nogle dansk-britiske møder, kan man se, hvilke akter der går forud, og hvilke der følger den pakke, man havde fundet med sit søgeord. Dét er det tætteste, jeg er kommet på at helt kunne erstatte den „gammeldags“ bladren i ringbindene, og en tilsvarende funktion var måske værd at overveje?

Men når alt dette er sagt, så har det som bruger af Rigsarkivet været et yderst nyttigt redskab at kunne anvende Daisy til at supplere og kvalificere den klassiske søgning efter egnede kilder. Når hele samlingen er registreret, vil brugerne af arkivet stå med et værktøj som virkelig kan være med til at kvalificere og fremme vores arbejde med arkivets mange pakker, kasser og dokumenter. ♦

Forfatteren er ph.d.-studerende ved Saxo-instituttet, Københavns Universitet

Supplerende oplysninger om udviklingen af daisy.sa.dk

- Daisy.sa.dk indeholder nu også oplysninger om indholdet i de enkelte bind og pakker i en arkivserie. Det betyder, at man nu kan finde alle de oplysninger, der er nødvendige for at udfylde en bestillingsseddel korrekt - for så vidt arkivalierne er blevet registreret på bind/pakke-niveau (er tilfældet for 80% af Rigsarkivets og Landsarkivet for Sjællands samlinger).
- I efteråret 2007 lanceres en 4. version, som vil indeholde et bestillingsmodul, der vil indebære, at man kan klikke på den pakke, man gerne vil have bestilt frem, angive hvilken læsesal, pakken skal ekspederes til, og få en tilbagemelding via e-mail om hvornår pakken kan forventes klar til brug.
- Statens Arkiver påbegynder i 2008 en emneindexering, i første omgang på arkivskaberniveau, som på sigt skal muliggøre strukturerede emnesøgninger i daisy.sa.dk

Bevaring af e-arkivalier

– om Format- og strukturkonverteringsprojektet

Hvordan bevarer man egentlig gamle elektroniske arkivalier, hvis formater og strukturer snart hverken kan læses eller forstås længe? – Det spørgsmål stiller 14 ansatte i Format- og strukturkonverteringsprojektet (FSK) sig næsten dagligt i øjeblikket.

Arkivalierne

Rigsarkivet i København har igennem snart 30 år indsamlet elektroniske arkivalier fra den offentlige forvaltning i Danmark. Samlingen af ældre arkivalier, dvs. afleveret før 2000, omfatter 1253 såkaldte arkiveringsversioner med bevaringsværdige data. Det drejer sig om journaler og registre fra 1960'erne til ca. 1998. Det er eksempelvis CPR-registeret (det Centrale Person Register) tilbage fra dets oprettelse i 1968, Undervisningsministeriets elev-, skole- og klassestatistik fra 1963 og Statskattedirektoratets slutligning fra 1970 for blot at nævne nogle af de ældste registre. Derudover omfatter arkiveringsversionerne både stort og småt lige fra domstolenes journaler, BBR-registeret (Bygnings- og Bolig Registeret), Københavns Universitets studieregister, private forskningsdata til Miljødata

fra 1990'erne. Data fylder i alt næsten en terabyte (1.024 gigabyte), og de ligger sikkert bevaret på bevaringsmedier, som pt. er harddiske i RAID's og CD-R.

Alle disse arkiveringsversioner skal nu format- og strukturkonverteres, således at de kan komme til at overholde moderne standarder. De vil efter konvertering komme til at overholde samme bevaringsformat som alle de nyere arkivalier afleveret senere end 2000. Bevaringsformatet specificeres i *„bekendtgørelse nr. 342 af 2004 om arkiveringsversioner af bevaringsværdige data fra elektroniske arkivsystemer“*.

Formålet med konverteringen er at muliggøre en effektiv og sikker bevaring nu og fremover. Derudover er konvertering en forudsætning for en standardiseret tilgængeliggørelse af disse arkivalier.

Konvertering af tegnsæt og hierarkiske databaser

Mange af arkivalierne er altså afleveret til Rigsarkivet i 70'erne og 80'erne, og de ligger gemt ned i tegnsæt, som i dag ikke benyttes længere. Læser man det ind i et moderne tekstbehandlingsprogram, vises kun noget volapyk på skærmen, der mest af alt ligner noget

Jan Nepper-Christensen

man kan finde i taleboblen over Donald Duck, når han er rasende. Det er fuldstændig ulæseligt! Se illustrationens højre side, hvor den samme post i Københavns Havns skibsregister vises både i gammelt tegnsæt (den ulæselige) og i nyt tegnsæt.

Knap halvdelen af data har ikke kun gammeldags tegnsæt – de kommer tilmed fra gammeldags databasesystemer. De ældre systemer gemte data i hierarkisk form – eller sekventielle datastrukturer, som nogle foretrækker at kalde det. Hierarkiske databaser er forløberen for relationelle databaser, som er de mest udbredte i dag. De gamle hierarkiske strukturer konverteres til relationel form.

Konverteringsprincipper

Imidlertid kan man jo ikke konvertere uden at ændre, det siger sig selv. Men hovedprincippet må nødvendigvis være at ændre så lidt som muligt, når der er tale om arkivalier. Men det er ikke altid nogen nem sag. Der dukker konstant metodiske problemstillinger op undervejs. F.eks. når der i data findes ulovlige tegn, som tydeligvis ikke

ID	NAVN	TYPE	LÆNGDE	ISBEREID eller fejlskrevet
1	AREDAID	STRING_001	2 00	
2	DATUM	NUM_001	2 00	
3	DATUM	NUM_001	2 00	
4	ECFONE	NUM_001	5 000000	
5	SASNOTE	STRING_001	2 00	
6	MEMSPACE	NUM_001	3 000	
7	MEMSPACE	STRING_001	2 00	
8	FILLER_1	STRING_001	6 000000	
9	DISTRICT	NUM_001	2 00	
10	RAJ	NUM_001	2 000	
11	CODED	NUM_001	5 000000	
12	VARIABLE	NUM_001	3 000	
13	TITLE	NUM_001	3 000	
14	VARIABLE	NUM_001	2 000	
15	FILLER_2	STRING_SPACE	2 000	
16	MEMSPACE	REAL_000000	9 00000000	

■ Københavns Havns Skibsregister før tegnsætskonvertering.

ID	NAVN	TYPE	LÆNGDE	ISBEREID eller fejlskrevet
1	AREDAID	STRING_001	2 00	
2	DATUM	NUM_001	2 00	
3	DATUM	NUM_001	2 00	
4	ECFONE	NUM_001	5 000000	
5	SASNOTE	STRING_001	2 00	
6	MEMSPACE	NUM_001	3 000	
7	MEMSPACE	STRING_001	2 00	
8	FILLER_1	STRING_001	6 000000	
9	DISTRICT	NUM_001	2 00	
10	RAJ	NUM_001	2 000	
11	CODED	NUM_001	5 000000	
12	VARIABLE	NUM_001	3 000	
13	TITLE	NUM_001	3 000	
14	VARIABLE	NUM_001	2 00	
15	FILLER_2	STRING_SPACE	2 000	
16	MEMSPACE	REAL_000000	9 000000.00	

■ Københavns Havns Skibsregister efter tegnsætskonvertering.

betyder det samme hver gang. I de tilfælde er en meningsfuld tolkning af data umulig, og tegnene konverteres simpelthen til et omvendt spørgsmålstegn, for på den måde at signalere overfor den fremtidige bruger, at datas betydning er ukendt.

Princippet med relationelle databaser er, at felter i forskellige tabeller skal relateres til hinanden ved hjælp af nøgler, og værdierne i det ene nøglefelt skulle gerne være en delmængde af værdierne i det andet. Men det er langt fra altid tilfældet, selvom det burde være det. Fremmednøglen indhold passer simpelthen ikke (fuldstændigt) med primærnøglen værdier – den referentielle integritet er overtrådt. Det er vi nødt til at acceptere til en vis grad, samtidig med at der foretages en vurdering af, om en relation, hvor den referentielle integritet er overtrådt, virkelig ER en autentisk relation.

Digitalisering af lyd- og videobånd

Udover alle de gamle datas konvertering skal format- og strukturkonverteringsprojektet også digitalisere Statens Arkivers lyd- og videomateriale. Det drejer sig om at få overspillet lakplader, kassettebånd,

spolebånd og en række forskellige typer videobånd til digitalt format. Det åbner mulighed for, at dette materiale også kan gemmes som arkiveringsversioner og dermed kan håndteres og bevares efter samme principper som det øvrige digitale materiale. Statens Arkiver ligger også inde med en række filmruller, men de digitaliseres ikke. Det er at foretrække at opbevare de meget holdbare filmruller i magasiner med det rette klima frem for at gennemføre voldsomt dyre digitaliseringer.

Projektstatus

Men hvad skal der så ske med alle disse gamle data? Jo, det første år af projektet er gået med en række forberedelser. Data lå ikke struktureret ens og var ikke registreret i arkivdatabasen, så det skulle først ske. For at konverteringen overhovedet kunne foregå, var det desuden nødvendigt med et konverteringsprogram, et program, som kan konvertere de gamle data til nyt bevaringsformat. Det har krævet megen tid at programmere og udtænke et koncept, som kan håndtere det næsten uendelige antal variationer, som strukturer og formater kan forekomme i. Der ud-

vikledes derfor et (xml-baseret) digitalt beskrivelsesformat, som er blevet omdrejningspunktet i hverdagen for de ca. 9 medarbejdere, som lige nu konverterer arkivalierne. Derudover er der foregået en masse andre forberedelser blandt andet skanning af alle datas tilhørende papirdokumentation og meget andet.

I slutningen af 2006 stod vi ved en skillevej. Fra at have tænkt, udviklet og forberedt os i 1 1/2 år var det tid til at få konverteret de mange data. Inden årets udgang blev de første 15 % konverteret, som lovet i resultatkontrakten med Kulturministeriet, der har bevilget de godt 15 mio. kr., som projektet er budgetteret til.

Målet er, at vi ved slutningen af 2008 har konverteret alle ældre elektroniske arkivalier til den gældende standard, og at alle lyd- og videomedier ligeledes er digitaliseret. Dermed skulle alle e-arkivalier samt lyd og videoarkivalier være sikret bevaring et godt stykke tid ud i fremtiden. ♦

Forfatteren er cand. mag i historie og merkonom i IT og ledelse, samt projektleder for Format- og strukturkonverteringsprojektet.

Arkiverne og Danmarks store administrationsreform

En dansk erhvervsvirksomhed har som motto at vise rettidig omhu. Det er der blevet vist i forbindelse med den netop gennemførte reform af den offentlige forvaltning: Strukturreformen, der er et resultat af en politisk aftale fra juni 2004. Reformen trådte i kraft den 1. januar 2007. Som et resultat heraf blev de tidligere 271 kommuner slået sammen til 98 storkommuner, de 14 amter forsvandt, og i stedet findes nu 5 regioner. Samtidig trådte en ændret opgavefordeling i kraft. Amternes tidligere opgaver er fordelt på flere myndigheder, der kan have behov for adgang til sager fra samme forgængerinstitution. Det ville imidlertid være uhensigtsmæssigt at opsplitte amternes arkiver. Ikke blot er amterne nedlagt, men amtsgårde er også fraflyttet. Man stod derfor med flere problemer: Den fysiske håndtering af arkivalier og efterfølgerinstitutioners adgang til sager. Der blev nedsat et udvalg, der skulle løse de arkivmæssige problemer, der fulgte med Strukturreformen. Rigsarkivar Johan Peter Noack re-

degjorde i NA 2005:4 for problemstillingerne, ligesom arkivarerne Jesper Skov og Christian Larsen i samme nummer af NA beskrev afleveringernes omfang i artiklen „44 km amtsarkivalier og en kommunalreform“. Det blev besluttet, at amterne skal aflevere arkivalier frem til 1992, mens der er blevet oprettet mellemarkiver for nyere arkivalier, herunder et landsdækkende e-arkiv til elektronisk søgning af arkivalier af interesse for flere efterfølgermyndigheder. Nu, hvor reformen netop er trådt i kraft, gøres der status i to artikler: Jan Dalsten Sørensen gør rede for det elektroniske mellemarkiv med amtsarkivalier, som myndighederne har adgang til, og Allan Vestergaard beskriver det omfattende arbejde med aflevering og håndtering af de store mængder papirarkivalier fra amterne. (Aftalen om Strukturreformen findes på <http://www.im.dk/publikationer/struktureftale/index.html>).

♦
LJ

e-Arkiv for amternes data

Jan Dalsten Sørensen

I dagene efter nytår blev der vist et informationsspot på danske TV-kanaler, som handlede om, at mange funktioner og opgaver i det offentlige Danmark nu var flyttet til en anden myndighed i forbindelse med den store kommunale opgave- og strukturreform. Med billeder af et par kendisser, der viste rundt på forladte rådhus og i nedlagte ad-

ministrationsbygninger, var indslags budskab, at borgerne skulle have lidt tålmodighed, hvis det i starten af det nye år skulle vise sig at være vanskeligt at komme i kontakt med de offentlige myndigheder, da det i sagens natur tager lidt tid at komme på plads efter så stor en administrativ omvæltning. „Og så er der jo alle sagerne“, som den

ene skuespiller sagde, mens der blev vist et billede af en Windows-mappe, hvorfra der blev kopieret en masse sager til en ny mappe. Vældig pædagogisk, men ikke helt realistisk i forhold til hvor komplekst et problem det rent faktisk havde været at finde en løsning, der gjorde de nedlagte amters sager tilgængelige for de myndighe-

■ Arkivar Christian Larsen igang med kassationsbehandling i de store mængder amtsarkivalier.

Foto: Jens K. L. Jørgensen.

der, der har overtaget amtslige opgaver.

De gamle amter varetog en bred vifte af opgaver inden for bl.a. social-, sundheds-, undervisnings- og miljøområdet. Mængdemæssigt udgjorde den del af sagsmængden i amterne, som vedrørte teknik- og miljøområdet klart den største del – i nogle amter op mod 50 % af sagerne. Samtidig var miljøområdet et af de mere komplicerede områder i forbindelse med reformen, idet amternes miljøopgaver blev fordelt mellem kommuner, regioner og staten.

Det var derfor naturligt, at man på miljøområdet gjorde sig mange tanker om strukturreformens konsekvenser. Et udvalg under Miljøministeriet fik således i begyndelsen af 2005 til opgave at sikre, at det nødvendige forvaltningsgrundlag i form af sager, dokumenter og data ville være til stede for de myndigheder, der overtog opgaver på

miljøområdet. Statens Arkiver deltog ikke direkte i dette arbejde, men indgik i en følgegruppe med henblik på at sikre, at de løsninger, som udvalget fandt frem til, ville være i overensstemmelse med varetagelse af arkivmæssige hensyn. Som beskrevet i Nordisk Arkivnyt 2005:4, var det nogenlunde samtidig, at Kulturministeriet på Statens Arkivers opfordring nedsatte et udvalg, der under ledelse af rigsarkivar Johan Peter Noack skulle komme med et forslag til fordeling af amternes arkivalier, ikke blot på miljøområdet, men for alle sagsområder.

En af de største vanskeligheder i den forbindelse var, at mange af de fysiske sager ikke kunne fordeles til én entydig efterfølgermyndighed (jf. Allan Vestergaards efterfølgende artikel). Rigsarkivaren foreslog derfor, at amternes arkivalier skulle forblive samlet i såkaldte „mellemarkiver“, således at efter-

følgermyndighederne kunne få adgang til at låne dem eller få dem indskannet og tilgængeliggjort elektronisk, men uden at arkivernes orden blev ødelagt. Spørgsmålet var så blot, hvorledes efterfølgermyndighederne skulle være i stand til at konstatere, om der fandtes relevante sager, som de kunne have glæde af at konsultere.

Allerede i sommeren 2004 var nogle af amternes miljømedarbejdere gået i gang med at skitsere en løsning til, hvordan de nødvendige data og digitale dokumenter på miljøområdet kunne gøres tilgængelige i et samlet e-arkiv. Visionen var, at den information, som allerede fandtes i digital form i amterne på miljøområdet skulle samles i én fælles landsdækkende database, som alle efterfølgermyndigheder på miljøområdet kunne få adgang til.

Rigsarkivarens udvalg foreslog, at denne løsning blev udbygget, således at der ikke blot skulle være data om miljøområdets sager, men om alle sager i de gamle amter, for så vidt som de allerede fandtes i elektronisk form i amternes elektroniske journaler og sags- og dokumenthåndteringssystemer. Da modellen for håndtering af amternes arkivalier blev endeligt konfirmeret i Finansministeriet i marts 2006, blev det på den baggrund aftalt, at der som søgemiddel til amternes sager skulle skabes et landsdækkende e-Arkiv efter den model, som de fremsynede amtslige miljøfolk havde skitseret. Samtidig blev det understreget, at der også skulle

afleveres komplette arkiveringsversioner af amternes systemer til Statens Arkiver, idet de data, som skulle afleveres til e-Arkivet kun var en delmængde af den information, som fandtes i amternes systemer, ligesom e-Arkivet heller ikke på tilfredsstillende vis ville kunne dokumentere de administrative processer i amterne. Endelig var der naturligvis et vist risikomoment ved en så stor konvertering og sammenlægning af data, som ville gøre det uforsvarligt at basere den fremtidige bevaring af data fra amterne på dette e-Arkiv.

En endelig datamodel med ca. 70 af de væsentligste metadata om sager og dokumenter blev fastsat, og i efteråret 2006 afleverede amterne i flere omgange data og digitale dokumenter til e-Arkivet efter denne datamodel. De sidste afleve-

ringer af data skete i december 2006, efterhånden som amternes elektroniske arkivsystemer blev lukket for opdateringer. Samlet omfatter e-Arkivet oplysninger om 2,7 mio. sager og 15 mio. dokumenter, hvoraf ca. halvdelen findes i elektronisk form og dermed umiddelbart kan klikkes frem på skærmen. Øvrige dokumenter, som bliver rekvireret, indskannes af mellemarkiverne og vil derefter kunne downloades af den eller de myndigheder, der har behov for at bruge dokumenterne. De danske regioners forening, Danske Regioner, er overordnet ansvarlig for systemet og driften er udlagt til KMD (det tidligere Kommunedata), som har erfaring med at håndtere store datamængder i kommunernes fælles IT-systemer.

Indsatsen har båret frugt. e-Ar-

kivet fungerer og gør det muligt for efterfølgermyndigheder at fremfinde de nødvendige oplysninger om sager og dokumenter. Tal fra slutningen af januar viser, at der dagligt foretages mellem 2500 og 3000 søgninger i e-Arkivet. Samtidig er komplette arkiveringsversioner af de væsentligste it-systemer fra amterne under aflevering til Statens Arkiver, således at det sikres, at løsningen har tilgodeset såvel efterfølgermyndighedernes umiddelbare behov for adgang til information som eftertidens krav på historisk dokumentation af arbejdet i de nu nedlagte amter. ♦

Skribenten er specialkonsulent ved ITARK, Bevarings- og Kassationsafdelingen, Rigsarkivet

Aflevering af amternes arkivalier

Allan Vestergaard

Trofaste læsere af Nordisk Arkivnyt vil huske Christian Larsen og Jesper Skov's artikel om „44 km. amsarkivalier og en kommunalreform“ (NA 2005:4), i hvilken forfatterne gjorde status over Statens Arkivers indsats for at sikre, at den store danske kommunalreform kunne forløbe så gnidningsfrit som muligt, også på det arkivmæssige område.

Pr. 1. januar 2007 var kommunalreformen en realitet, og selvom det gigantiske arbejde med håndtering af amternes papirarkivalier endnu ikke er afsluttet, er det på sin plads at gøre status over det arbejde, der hidtil er gennemført i Statens Arkiver.

Udgangspunktet for, at Statens Arkiver gik aktivt ind i arbejdet med at sikre en hensigtsmæssig strategi for håndteringen af amternes arkivalier, var ønsket om at undgå en opsplitning af amternes arkiver ud fra rent forvaltningsmæssige overvejelser, d.v.s. således at hver ny forvaltningsenhed fik overdraget de sager, den pågældende myndighed skulle håndtere fremover. Eksempelvis ville en sådan opsplitning for Københavns Amts vedkommende betyde, at vel-fungerende journalsagsarkiver med tilhørende journalkort skulle fordeles mellem 18 kommuner, den nye Region Hovedstaden samt Miljøministeriet. En sådan opsplit-

ning ville gøre forskning med fokus på amterne meget vanskelig at gennemføre.

Til alt held undgik man denne opsplitning. I stedet indgik Kommunernes Landsforening, Amtsrådsforeningen og regeringen i marts 2006 en aftale om fordeling af amternes arkivalier, således at arkivalier ældre end ca. 1992 afleveres til Statens Arkiver, mens nyere arkivalier afleveres til fem såkaldte „mellemarkiver“, drevet af de nye regioner og finansieret af regionerne, kommunerne og staten i fællesskab.

Efter at ovennævnte aftale var indgået, kunne Statens Arkiver så begynde at forberede sig på modta-

gelsen af de mange arkivalier. Forberedelsen bestod bla. i at sikre tilstedeværelsen af den fornødne magasinplads, ligesom det skulle sikres, at der var personale med de fornødne kvalifikationer til at vejlede amterne og foretage de nødvendige registreringer etc.

Det største arbejde med håndteringen af amternes arkivalierne faldt imidlertid på de enkelte arkivers afdelinger for „indtægtsdækket virksomhed.“

Betegnelsen „indtægtsdækket virksomhed“ dækker over en særlig ordning, ifølge hvilken det inden for et særligt regelsæt er muligt for offentlige myndigheder i Danmark, at tilbyde forskellige former for ydelser imod betaling og på vilkår, der på mange måder ligner dem, der gælder for private virksomheder. Statens Arkiver tilbyder dels forskellige former for arkivundersøgelser som indtægtsdækket virksomhed, dels at varetage det ordnings- og pakkearbejde, som myndighederne er forpligtede til at gennemføre, før der kan ske aflevering af arkivalier til Statens Arkiver.

Det viste sig i løbet af foråret 2006, at alle amter ønskede at overlade ihvertfald dele af arbejdet med at ordne, pakke og fortegne de arkivalier, der skulle afleveres til Statens Arkiver, til de enkelte landsarkiver, og hen mod slutningen af 2006 var der i praksis indgået aftaler mellem landsarkiverne og amterne om overdragelse af stort set alt ordnings- og pakkearbejde til Statens Arkiver.

Sammenlagt dækkede disse aftaler over 21 km. arkivalier, hvoraf ca. 14 km. er bevaringsværdige. Opgavens omfang kan illustreres ved, at Statens Arkiver i de seneste ti år, gennemsnitlig har modtaget ca. 6,5 km. bevaringsværdige arkivalier om året!

De indgåede aftaler forudsatte, at arbejdet med amternes arkivalier skulle færdiggøres i 2007. Da hverken Rigsarkivet eller Landsarkiverne i marts 2006 rådede over kapacitet til at løse opgaver i den angivne størrelsesorden, blev det nødvendigt at rekruttere og oplære ialt op imod 50 nye medarbejdere, hvoraf nogle på deltid. I Rigsarkivet betød dette således, at ordningsafdelingen blev udvidet fra 8 til ca. 25 medarbejdere.

De fleste er vist i stand til at forestille sig, hvad en sådan udvidelse fører med sig af arbejde med etablering af arbejdspladser, kvalitetskontrol, sikring af betryggende arbejdsforhold, indkøb af materialer osv.

Dertil kom, at opgaven efterhånden viste sig at være noget større end antaget. Dels viste det sig, at amterne havde flere arkivalier end oprindeligt antaget, dels valgte amterne at overlade ordningen af arkivalier, de oprindeligt selv havde tænkt sig at ordne, til Statens Arkiver, og endelig viste det sig, at langt flere arkivalier end oprindeligt antaget skulle bevares. Da det naturligvis er langt mere ressourcekrævende at håndtere bevaringsværdige arkivalier, end arkivalier der blot skal udskilles og makuleres, betød sidstnævnte forhold alene i Rigsarkivet et tidsforbrug på over 2.000 arbejdstimer udover det oprindeligt budgetterede.

På trods af den noget forcerede opbygning af virksomheden, der var nødvendig, er arbejdet imidlertid forløbet særdeles tilfredsstillende. Ultimo januar er status, at man på Landsarkivet for Fyn har færdiggjort arbejdet med ordning af både Fyns og Sønderjyllands amt. I Rigsarkivet er Roskilde Amts arkiv færdiggjort, mens de resterende fire arkiver forventes færdiggjort i løbet af foråret. På Landsarkivet for

Nørrejylland i Viborg er Nordjyllands og Ribe amter stort set færdiggjorte, og arbejdet med de øvrige fire amter så fremskredne, at det ikke bør volde problemer at færdiggøre dem inden udgangen af 2007.

Der er ingen tvivl om, at ordningen af amtsarkiverne er en af de største opgaver, Statens Arkiver har påtaget sig de seneste år. Det gælder i hvert fald, hvis man måler på den rent bogstaveligt. Et par tal fra Rigsarkivet kan tjene til belysning af dette: Der er blevet transporteret over 100 flyttelæs med arkivalier. Der er blevet makuleret ca. 130 tons kassabilia, svarende til ca. 3.000 hyldemeter, og der er alene i 2006 blevet afleveret over 3.500 meter færdigordnede amtsarkivalier, foruden ca. 1.000 meter statslige arkivalier.

Hvad der er nok så interessant, er imidlertid, hvad Statens Arkiver har opnået ved at påtage sig det store arbejde med ordning og aflevering af de amtslige arkivalier. Her og nu må det fastslås, at Statens Arkiver har ydet en aktiv og særdeles effektiv indsats for at få kommunalreformen til at forløbe lettest muligt, hvilket alt andet lige har demonstreret, at Statens Arkiver er en troværdig og imødekommende samarbejdspartner i forhold til den øvrige forvaltning.

På længere sigt er det vigtigste resultat af arbejdet, at der er sikret arkivernes brugere adgang til et meget stort, og tør jeg godt sige, særdeles velordnet og meget komplet materiale fra en hel forvaltningsgren. Der er ingen tvivl om, at dette vil sætte sig spor i forskningen fremover. ♦

Skribenten er arkivar, IV-arbejdsløder, Bevarings- og kassationsafdelingen, Rigsarkivet.

Noget om glæde ved arkiver

Johan Peter Noack

I begyndelsen var handlingen. Sådan tror jeg, Goethe lader Faust sige et sted. Jeg har prøvet at slå efter uden at finde det, men Google klarer det: *Goethe, Faust 1; Szene 3, Studierzimmer*. Im Anfang war die Tat. Ikke som bedriften, der ligger til grund for den store fortjeneste. Men blot, hvad mennesket foretager sig. Eller snarere, at det gør noget eller foretager sig noget.

Det er udgangspunktet for at forstå sig selv og sit samfund. Vi bliver til ved, hvad vi gør. Som individer og som samfund. Det ved vi godt, i hvert fald når vi vurderer vores medmennesker, og det gør vi hele tiden, hvad enten vi lufter vores domme eller klogelig tier med dem.

Under en anden synsvinkel, hvis ikke vi gør noget, indfinder der sig en følelse af uvirkelighed som den, der truede med at tage magten fra Faust. Så er det, Goethe lader ham forlade studeringerne. Lader ham gå ud at foretage sig noget. Til lykke for poesien forelsker han sig og gør Gretchen gravid. Digteren tager den så derfra.

På svensk er handling også en arkivfaglig term. Tilsvarende findes ikke direkte på dansk, men fra latin har det bredt sig verden over,

også til vores sprog. Med ordet akt kan vi betegne gerningen, men vi kan også sigte til de dokumenter, som den sætter i verden.

På dansk klinger ordet gerning så gammeldags, at jeg nødig skriver det. Gjort gerning står ikke til at ændre, hedder det i et ordsprog. For et øjeblik ønsker jeg at undgå det nutidige udtryk handling. Jeg føler glæde ved, at gerning kommer af verbet at gøre. Men selv ordet misgerning synes på vej ud, medmindre man sætter det i flertal. Som om den folkelige bevidsthed, der fornyer sproget, har villet pointere, hvor mange misgerninger der er.

Vi er jo samlere. Hvad samler vi på? Ikke nødvendigvis misgerninger, men alligevel. Arkivarer samler på handlinger eller akter. Og lad så dobbelttydigheden bestå, fordi vi bør fremhæve, at vi i filosofisk forstand samler på gerninger. I den betragtning, at vores samlinger dokumenterer de mønstre, som udgør vores begreb om fortiden. Mønstre af gerninger eller handlinger.

Uden kendskab til sådanne mønstre er vi fortabt. Uden mister vi sansen for virkelighed. Når det sker, går det os ilde. Derfor kæmper vi alle for at få konkrete historier om det, der betyder noget. Beho-

vet for historier er ikke opfundet af historikere, der vil begrunde, hvor vigtigt deres fag er. Det indgår uafviseligt i forklaringer på menneskelig adfærd. Som den kendsgerning, det er.

Men det er ikke nok. I ikke for ringe grad skal vores historier stemme overens med virkeligheden. Hvad det i praksis vil sige, skifter noget. Sådan i princippet bør vi vel kun tro på, hvad vi kan overbevise andre om, plejer vi at henholde os til. I skyndingen overser vi gerne, hvilke forblændelser der kan være indbygget i kollektiv visdom. Vi kan bo i monumenter af overtro.

Skeptikerne iblandt os bør vi hæge om. Kommer de på vores læsesale, må de høre til blandt hændersgæsterne. De vil kunne bidrage til, at falske forestillinger ryddes af vejen. Ikke sjældent lykkes det dem at fundere vores viden mere solidt.

Det er arkivernes store tillokkelse. Brugt på den rigtige måde lyver akter ikke. Som et levn af en bestemt handling viser et dokument ubestrideligt, at nogen udførte den. Når man observerer en handling, får man vel en kendsgerning. Vi kender mennesker på deres gerninger. Enkelt fortolket dokumenter akterne mønstre så sikkert, at alle ofte bøjer sig.

Selvfølger rummer akterne informationer. Det kan være oplysninger fra første, anden eller tredje hånd. Dokumentets sagsindhold kunne man også tale om. Mange

kommer efter udvalg af sådanne oplysninger. Det gælder de mange slægtsforskere, der søger de data, som danner tavlerne over deres aner. Og de medicinske forskere, der indsamler oplysninger om f. eks. fødselsvægt som led i studier af sundhed og sygdom. Informationerne er vel som oftest pålidelige, og i hvert fald er de nedtegnede.

Fortolkninger er sjældent enkle. Selv når man alene vil anskue et dokument som resultat af en handling, kræver beskrivelsen en vurdering af indholdet. En brevskriver, som viderebringer sande oplysninger, gør noget andet end en, som sender falske. Til en historie hører, at væsentlige nuancer i handlingen beskrives.

Til karakteristikken af handlingen hører således også en vurdering af sagsindholdet. Og omvendt, uden en præcis forståelse af, hvilken sammenhæng handlingen indgår i, kan oplysningerne i indholdet næppe vurderes. Er de sande eller falske? Og selv om de for så vidt måtte være sande, hvilke fortællinger og farvninger ligger der da i deres fremstilling?

Fortolkning af performance forudsætter vurdering af information, og omvendt. Også informationer, der på den måde vinder i troværdighed, kan underkastes en performativ fortolkning. Hvis man sandt refereres for noget, kan ud-sagnet jo gælde for en handling, der må tillægges væsentlig betydning.

Arkiverne er historiens slaraffenland. Samlingerne rummer en sådan tæthed af potentielle ud-sagnsmuligheder, at upågtede historiske handlingsmønstre lader sig begrunde, overbevisende. Der er dem, der tror, at det er let at finde afsløringer i nyere arkivalier. Det er det ikke, og som regel viser det sig, at afslørings nyhedsværdi overvurderes. Det er fremdragningen af upågtede historiske handlingsmønstre, der betyder noget for vores opfattelse af fortid og fremtid.

Det er denne mulighed, der gør arkiver til reservoirer af autentisk dokumentation. Deri ligger en civilisatorisk mulighed, som det er vores opgave at tage vare på. Gerne sådan at udnyttelsen bliver så ud-bredt som muligt. Under alle omstændigheder i bevidstheden om, at uanset udnyttelsesgrad bør det civilisatoriske potentiale bevares.

Arkiver hører hjemme på brudlinien mellem tradition og fornyelse. Kamp for en menneskelig fremtid kræver traditionskritik. I Danmark har vi for arkiverne formet denne mission: Fremtiden tro bevarer og formidler vi autentisk dokumentation til en virkelig historie.

Forpligtelsen på virkelighed forbinder fortiden med fremtiden. Virkeligheden består af akter og handlinger, kendsgerninger og handlingsmønstre. Im Anfang war die Tat. ♦

Statsarkivet i Trondheim: samhandling i nye omgivelser

■ Foto: Tor-Arne Granmo, Trondheim byarkiv.

Astrid Løvlien

Statsarkivet i Trondheim er en gammel institusjon. Nordens eldste regionale arkiv ble opprettet så tidlig som 1850, og i de 157 årene som har gått siden da, har statsarkivet holdt til i kun tre forskjellige

bygninger. I oktober 2006 flyttet vi inn i den fjerde. I fellesskap med to andre arkiv og et bibliotek utgjør vi nå Kulturbunker Dora – Arkivsenteret.

Bakgrunnen

Siden 1927 har statsarkivet holdt til i en spesialtegnet arkivbygning i

Høgskolevegen 12 på Vollan i Trondheim. Allerede på 1970-tallet ble disse magasinene fulle, og vi måtte skaffe tilleggsmagasin. Tidlig på 1990-tallet var avleveringsetterslepet blitt stort, ingen konkrete planer for nybygg fantes og noe måtte gjøres. Da dukket de store hallene i ubåtbunkeren Dora opp

som en mulig plass for tilleggsmagasin mens man ventet på mer permanente løsninger. I 1997 la Dora as – eierne av ubåtbunkeren – frem et forslag om hvordan de kunne bygge nytt statsarkiv i tilknytning til Dora, slik at statsarkivet skulle kunne flytte hele sin virksomhet dit. Arkivverket var fortsatt innstilt på at et tilbygg og en totalreovering av statsarkivbygningen på Vollan ville være den beste løsningen. Så kom imidlertid abm-meldingen – en stortingsmelding som hadde som mål å få til et nærmere samarbeid mellom arkiv, bibliotek og museum. En flytting av statsarkivet til Dora ville kunne gi mulighet for en nærmere tilknytning og et nærmere samarbeid mellom statsarkivet og andre arkivdepotinstitusjoner, og mellom disse og museer som allerede var etablert med lager i Dora. Dora as la nye planer for et statsarkiv i og ved Dora, Statsbygg gjorde det samme for Vollan-området. Det endelige valget falt på Dora og kontrakt ble inngått.

Arkivsenter-ideen utvikles

Så startet planleggingen av de nye lokalene i et tett samarbeid mellom eier og leietakere. Det ble bestemt at fire arkivdepotinstitusjoner skulle leie lokaler i nybygget som skulle bygges i tilknytning til Dora. Foruten statsarkivet var dette Trondheim Byarkiv, Universitetsbibliotekets spesialsamlinger (privatarkiv) og Interkommunalt Arkiv Trøndelag iks (IKA) – et interkommunalt selskap som eies av 35 kommuner/fylkeskommuner i Trøndelagsfylkene. Deres hovedoppgave er opplæring og veiled-

■ I arkivsenterets inngangsparti blir besøkere registrert av en smilende resepsjonist. Her er også vårt utstillingsareale. Foto: Tor-Arne Granmo, Trondheim byarkiv.

kivets og fellesfunksjoner – blitt flyttet til lokaler som innredes i bakkanten av Dora – mot nord. Den delen er ikke ferdig ennå; den vil bli tatt i bruk i april.

Bygget og samarbeidet

Besøkende til arkivsenteret kommer inn i en vakker resepsjon i nybyggets 1. etasje. Der henvender de seg i en felles skranke som bemannes av vektere fra et vaktelskap. Her blir man registrert og man henger fra seg yttertøy. I området finnes også et utstillingsområde der vi henger opp utstillinger som vi har laget i fellesskap. I 3. etasje ligger lesesalsskranken og lesesalen. I skranken kan besøkende bestille arkivsaker fra statlig, kommunal og privat sektor som oppbevares i magasinene i bunkeren. Lesesalen har 60 plasser og er delt inn i tre rom. I den ene lesesalen skal det være helt stille. I en annen lesesal er det lov å snakke sammen. I den tredje lesesalen kan man lese mikrofilm og studere kilder som er lagt ut på Internett, her er det utplassert både mikrofilmlesere og PCer. Alle lesesalene har et publikumsnettverk som gjør det mulig å jobbe på egen PC med tilknytning til Internett.

Foreløpig er det personale fra byarkivet og statsarkivet som bemanner skranken. Dersom vi får bestillinger fra IKA og Universitetsbiblioteket blir personale derfra tilkalt. Byarkivet oppbevarer og betjener kommunens byggesaksarkiv – et arkiv som er mye etterspurt. Største delen av brukerne benytter enten statsarkivets materiale eller byggesaksarkivet. Byarkivet har ikke tidligere hatt lesesal, og har ikke utarbeidet arkivkataloger. Derfor er

ning i arkivdanning samtidig som de er depot for medlemskommunenes arkiver. Vi samarbeidet svært lite fra før, men gjennom planleggingsprosessen utviklet vi gode relasjoner og mange ideer til arenaer for samhandling dukket opp. Mange av våre oppgaver og utfordringer var like, og vi prøvde å finne de funksjonene som vi kunne samarbeide om. Hvordan kunne vi dra nytte av hverandre, lære av hverandre og få til bedre utnyttelse av ressursene? Og hvordan kunne publikum dra nytte av at vi ble samlokalisert?

Arkivsenteret åpnet for publikum 1. desember 2006. Ubåtbunkeren Dora har blitt til „Kulturbunkeren Dora“, og arkivsenteret utgjør første byggetrinn i denne kulturbunkeren. Publikumsfunksjoner og kontorer ligger i et nybygg som er knyttet til ubåtbunkeren gjennom en bro i form av en glassgang. Det er bygd slik for at bygget ikke skal komme for nær bunkeren og dermed skjule den, da deler av den er fredet. Magasinene ligger på andre siden av glassgangen, inne i selve bunkeren. Opprinnelig skulle nybygget romme alle statsarkivets funksjoner, men ettersom mer og mer samarbeid har blitt planlagt, har rombehovet økt. Dermed har enkelte funksjoner – både statsar-

■ I denne delen av lesesalen er det lov å snakke sammen. Foto: Tor-Arne Granmo, Trondheim byarkiv.

resten av deres rikholdige samlinger på over 10 000 hyllemeter foreløpig lite etterspurt av historikere og slektsgranskere. Men etterspørselen vil nok øke så snart kataloger kommer på plass. Mange av statsarkivets brukere har nå begynt å få opp øynene for det kommunale arkivmaterialet, som tidligere har vært vanskeligere tilgjengelig. IKA har kataloger for sitt materiale, men hadde ikke tilfredsstillende lesesal tidligere.

Det nye arkivsenteret gir også publikum større muligheter for sosial omgang, både i og utenfor lesesalen, og det gir oss muligheter til å ta imot nye brukergrupper, som skoleklasser og studiegrupper. I en kafé i 4. etasje med flott utsikt over byen, kan dessuten ansatte og lesesalsgjester spise lunsj eller drikke kaffe.

Andre områder der vi er ferd med å sette i gang samarbeid, er depot for elektroniske arkiv, ordning og katalogisering, privatarkiv og muligens foto. I nybygget har statsarkivet i dag kontor i to etasjer. I 2. etasje er statsarkivets tilsyns- og veiledningsfunksjon plassert. Her deler noen av de ansatte et kontorlandskap med Interkommunalt arkiv Trøndelag. IKA har særlig en styrke innen elektronisk arkivdanning – en kompetanse som statsarkivet trenger å styrke, og vi håper at samlokaliseringen kan bidra til det.

På bunkerens nordside er altså lokaler under bygging. Der skal alle fire institusjoner ha felles mot-

tak av arkiv og arealer for ordning av arkiv. Her skal det bli store muligheter for kunnskapsdeling på tvers av institusjonsgrensene.

Alle institusjonene tar imot privatarkiver, og samarbeid planlegges også rundt det arbeidet slik at det skal bli mer effektivt. Vi er også i ferd med å utvikle en webside for arkivsenteret med veiledninger om vårt arkivmateriale – på tvers av institusjonsgrensene.

Det er vårt håp at det nye arkivsenteret skal bli en dynamisk og effektiv arbeidsplass for både gjester og personale!

Kulturbunker Dora og kulturbydelen

I Kulturbunker Dora har flere museer i dag magasin. Her har Ringve museum en samling flygler, Rustkammeret har militærhistoriske samlinger, og Vitenskapsmuseet og Nidarosdomens restaurering oppbevarer her museumsgjenstander av forskjellige slag. Det er planer om å reise et nytt bygg også for noen av museene ved siden av Arkivsenteret. Det finnes også en visjon om å på sikt få til formidlingslokaler i Kulturbunker Dora der både arkiv, bibliotek og museer kan samarbeide.

Ikke bare i selve bunkerens blir det kulturvirksomhet. I hele bydelen der Dora ligger skal det satses på kultur. For få år siden var dette et havneområde i utkanten av byen; nå er det et område som omfattes av stor interesse og mange planer. Trondheim kommune har bestemt

at kultur skal være motoren i revitaliseringen av den gamle Østbyen. Man ser for seg at Østbyen skal ha en sammensatt bydelkultur med næringsliv, boliger, barnehager og kultur i skjønn forening. Blant de viktigste prosjektene er naturligvis Kulturbunker Dora. I tillegg har staten, Sør-Trøndelag fylkeskommune og Trondheim kommune, sammen bevilget flere millioner kroner til et treårig prosjekt som skal avklare hva bygningen ellers skal inneholde; Man nevner blant annet kunsthall og pop- og rock-senter. I tillegg har man Svartlamoen Auto, en gammel bilhall på 3000 kvadratmeter som er overlatt til Svartlamoen kultur- og næringsstiftelse og som skal romme produksjon for scenekunst, verksted og prosjekthall for billedkunstnere og kunsthåndverkere. Nær ved ligger Dokkhuset som er et nytt kulturhus som ble innviet under Kammermusikkfestivalen i september 2006. Huset rommer 300 konsertplasser og skal også være øvingslokaler for jazzmusikere og kammermusikere.

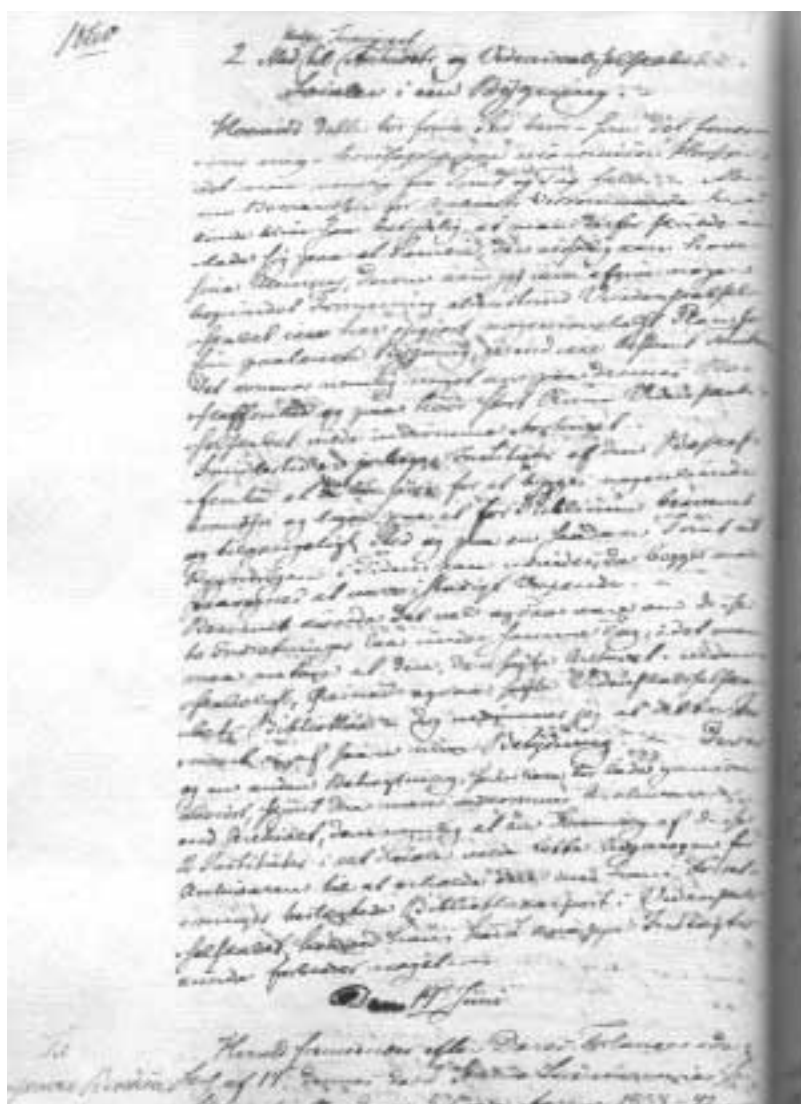
Statsarkivet i Trondheim er altså en ærverdig „gammel dame“ som nå går inn i nye og spennende samhandlingskonstellasjoner i en revitalisert bydel. Kanskje kan dette møtet med andre typer kultur også komme til å bety en revitalisering av arkivsektoren i regionen. ♦

Forfatteren er statsarkivar

ABM-senter i Trondheim

– ingen ny idé

Ideen om å etablere et ABM-senter i Trondheim er faktisk ikke ny. Allerede i 1855 la Vitenskapsselskapet i Trondheim fram ideen om en samlokalisering av Vitenskapsselskapets bibliotek og Statsarkivet (eller Stiftsarkivet som det den gangen het). Saken ble liggende død i fem år, men ble så tatt opp på nytt i 1860 – denne gangen på initiativ av Kirkedepartementet. Stiftsarkivar Bøgh fikk nå i oppdrag å uttale seg om fordeler og ulemper med en samlokalisering. Han var positiv til ideen, og han anførte i sitt svarbrev om- trent de samme argumentene som vi bruker i dag om arkivsenteret i Kulturbunker Dora: Begge institusjonene trengte brannsikre hus med plass for tilvekst, og de burde ligge på „et for Publicum bekvemt og tilgængeligt Sted „. Dessuten ville det være praktisk for de besøkende som drev vitenskapelig forskning, om de to institusjonene lå under samme tak. Og til sist mente stiftsarkivar Bøgh at det fantes fordeler for arkivaren – han kunne ved en samlokalisering lettere jobbe ekstra som bibliotekar, og på den måten forbedre sine „høist knappe Indtægter“ Til tross for stiftsarkivarens positive holdning ble det ikke noe av den gangen. Men nå, 152 år senere, er Statsarkivet samlokalisert med en del av Universitetsbiblioteket. Og Vitenskapsselskapets bibliotek har vært innlemmet i universitetsbiblioteket siden 1988. ♦

■ Statsarkivet i Trondheim, kopibok 1860, sak nr. 7.

Satsing på digitalisering i Norge

Ole Gausdal

Arkivverkets kildenettsted, digitalarkivet.no, har allerede rukket å bli etatens mest populære „lesesal“. Foreløpig har etaten bare digitalisert en halv prosent av sin bestand. Det har likevel resultert i svimlende 81 millioner nedlastede sider i 2006, og over en halv million det mest besøkte døgnet (28.1.2007). Arkivverket er foreløpig den norske kulturarvinstitusjonen som har digitalisert den høyeste andelen av sin bestand. Morgenbladet kunne derfor slå fast i en artikkel i september 2006 at „Riksarkivet ruller“. Likevel står vi bare ved begynnelsen.

I en rekke sentrale styringsdokumenter for den norske kultursektoren har det de siste årene vært pekt på behovet for å digitalisere kulturarvmateriale. Både stortingsmelding nr. 22 (1999–2000) (ABM-meldingen) og stortingsmelding nr. 48 (2002–2003) (Kulturmeldingen) behandler utnyttelsen av ny teknologi for å tilgjengeliggjøre kulturarvmateriale i abm-sektoren. Dette er gjentatt i „eNorge 2009“, som er en samlet, sektorovergripende plan for hvordan re-

■ Digitaliseringen av mikrofilm skjer ved bruk av spesialutviklede skannere. Bildet viser Jøran Zahl Marken som skanner. Foto: Odd Amundsen.

gjeringsen ville utnytte og realisere mulighetene i it- og kunnskaps-samfunnet. Der løftes digitalisering frem som en sentral politisk målsetting, og det formuleres ambisiøse mål også for kulturarven. I statsbudsjettet for 2007 har Kulturdepartementet fulgt opp signalene om en satsing på digitalisering, ved å bevilge til sammen ti millioner i friske midler til formålet. Av dette har Arkivverket fått tre millioner til sin digitaliseringssatsing.

Status for digitalisering i Arkivverket

Inntil nylig har mikrofilming av arkivmateriale vært Arkivverkets hovedsatsing for å redusere bruken av originalt arkivmateriale og gjøre det lettere tilgjengelig. Til sammen har etaten rundt 20 millioner mikrofilmeksponeringer som resultat av en virksomhet som kom i gang alt i 1944. Mikrofilmene har vist seg godt egnet for digitalisering, og for materiale som først er filmet, er det langt raskere å skanne filmene enn

originalene. Digitalisering av mikrofilmsamlingen kom i gang i 2005 med én mikrofilmskanner, og det ble oppnådd gode resultater ved gråtone-skanning. Aktiviteten ble utvidet med ytterligere to skannere i 2006. Planen er å digitalisere all mikrofilm innen utgangen av 2014.

Det første prosjektet har vært å digitalisere mikrofilm av kirkebøkene, som er det arkivmaterialet som i særklasse er Arkivverkets mest benyttede (se Nordisk Arkivnyt 4/05). Til sammen 1,85 millioner bilder skal digitaliseres i løpet av tre år, og være ferdig i 2007. Den digitale skanningen foregår i Riksarkivet, og tilknytning av metadata (indeksering) skjer i hovedsak ved statsarkivene. Først når bildene er indeksert blir de tilgjengelige for brukere på digitalarkivet.no. Skanningen av mikrofilmene er organisert slik at kirkebøker fra hele landet blir gjort tilgjengelig samtidig.

Den neste arkivserien som blir digitalisert fra mikrofilm er tinglyste eiendomsdokumenter, til sammen over fem millioner eksposeringer. Dette prosjektet er også planlagt å gå over tre år, og ventes å være ferdig i 2009. Det er gitt to millioner kroner i prosjektstøtte fra Norges forskningsråd gjennom Høykom-programmet. Betjeningen av tinglysingsmateriale legger årlig beslag på drøyt ti årsverk i statsarkivene, og det knytter seg forventninger til at en del ressurser vil bli frigjort når materialet blir fritt tilgjengelig på Internett. I dette prosjektet vil skanningen bli organisert slik at tinglysingsmaterialet blir klargjort i bolker på to-tre statsarkiv av gangen. I 2007 er det materiale fra statsarkivene i Bergen, Hamar og Kongsberg som blir digitalisert.

De øvrige arkivseriene som er mikrofilmet og som står for tur for skanning er skifteprotokoller, lensregnskaper, matrikler, tingbøker og folketellinger. I tillegg er noen få privatarkiver og enkelte mindre kildegrupper filmet. Dersom det viser seg mulig, vil digitaliseringen av dette starte opp så snart kirkebøkene er ferdig skannet, og gå parallelt med skanningen av tinglysmaterialet.

I tillegg til skanningen av mikrofilm, har Arkivverket siden 1998 hatt en stab på syv årsverk som har stått for registrering av folketellinger og emigrantprotokoller (se Nordisk Arkivnyt 1/06). De har registrert folketellingene for 1865 og 1900, og holder nå på med folketellingen 1910 som blir tilgjengelig for innsyn fra 2010. I tillegg tar Arkivverket i mot og gjør tilgjengelig arkivkilder som blir registrert av privatpersoner og foreninger.

Digitaliseringsplaner i Arkivverket

I tiden som kommer ønsker Arkivverket å gjøre digitalisering av arkivmateriale og tilgjengeliggjøring på nettet til et av sine viktigste satsingsområder. Digitale tjenester vil gjøre arkivmaterialet veldig mye lettere tilgjengelig for brukerne, og etaten kan nå brukergrupper som man ikke ville nådd med tradisjonelle brukertjenester. For Arkivverket er det sentrale målet å få arkivene ut til folket. For å oppnå det vil digitalisering være et av de viktigste virkemidlene. Digital tilgang til arkivmaterialet er også viktig for å være synlig i det offentlige rom, som i tiltagende grad vektlegger digital tilgjengelighet.

For å gjennomføre en virkelig satsing på digitalisering, er det behov for betydelige budsjettøkninger.

Vi vil overfor Kulturdepartementet foreslå en satsing med en kostnadsramme på 20 millioner årlig de neste 20 årene. Det er valgt en lang periode både fordi digitalisering er tidkrevende og for å kunne fordele relativt tunge investeringer over flere år.

I løpet av planperioden på 20 år er det estimert at den samlede bestanden i Arkivverket vil ha økt til nærmere 300 000 hyllemeter med papirbasert materiale. Av dette er rundt 4 000 hyllemeter alt mikrofilmet, og kan digitaliseres fra mikrofilm. Utover det som er mikrofilmet, ønsker vi å digitalisere ytterligere 16 000 hyllemeter mye brukt papirbasert materiale. Til sammen blir det altså 20 000 hyllemeter, som tilsvarer i underkant av 7 % av estimert bestand i 2028.

I tillegg mener vi det er gode grunner til å digitalisere større deler av gruppene med spesialmateriale som etaten bevarer. Her er måltallene satt til 800 000 fotografier, 150 000 kart og tegninger, til sammen 45 000 opptak av middelalderdiplomer, -fragmenter og segl samt 4 000 timer lyd- og filmopptak.

Vi mener det er flere grunner til ikke å legge opp til å digitalisere en større del av arkivmassen. Ved siden av at vi antar at en vesentlig del av arkivmaterialet vil ha for lav bruksfrekvens og at en god del er underlagt lovbestemt taushetsplikt, er også de store kostnadene forbundet med digitalisering tungtveiende.

Til grunn for utvalget av arkivmateriale ligger erfaring med hvilket materiale som over tid har vist seg å være mye i bruk og som har relativt høy informasjonsverdi. Store deler av dette materialet har alt lenge vært blinket ut for mikrofilm-

ing, som av ulike årsaker ikke er gjennomført. Det er særlig grunn til å digitalisere gruppene med spesialmateriale for å gjøre dem tilgjengelig og for å skjerme originalmateriale for videre slitasje.

I 2007 vil Arkivverket slutte å mikrofilme arkivmateriale, og anskaffe utstyr for digital skanning av papirmateriale. Mikrofilming blir ikke lenger ansett som et nyttig eller nødvendig mellomledd. Digitaliseringen kan med fordel skje direkte fra originalen. For å legge til rette for å ta digitaliseringsutstyret i bruk skal vi innhente erfaringer fra andre arkivinstitusjoner.

Målgrupper for digitalisert materiale

Tradisjonelt har forskere, studenter, slektsgranskere og publikum som søker rettighetsinformasjon utgjør den største andelen av etatens brukere. Alle disse brukergruppene vil ha stor nytte av bedre tilgang til digitalisert materiale. Antallet oppslag på digitalarkivet.no gir også en tydelig indikasjon på at digital tilgjengeliggjøring har stor verdi for brukerne.

Parallelt med tilretteleggingen for trente brukere vil vi fortsatt leg-

ge stor vekt på å utvikle formidlingsløsninger som tilrettelegger arkivmateriale også for mindre erfarne brukere. Etter hvert som resten av samfunnet i økende grad innretter seg på en digital hverdag, er det av økende betydning at Arkivverket er til stede og markedsfører sine tjenester og sitt materiale i en digital kontekst. Ved siden av enkle veiledninger må materialet tilrettelegges slik at det er fristende og nyttig for et bredt publikum, bl.a. i form av nettutstillinger og presentasjon av smakebiter. Målsettingen er at det skal utvikles formidlingsløsninger på nett for de kildene som velges ut for digitalisering, for å introdusere materialet for et bredt publikum. Dette er viktig for å legge til rette for at nye brukere skal få oppleve og gjøre seg nytte av kulturarvmaterialet.

Digitaliseringsplaner i resten av ABM-sektoren

Mange norske arkivinstitusjoner utenfor det statlige Arkivverket ønsker også å få sine samlinger digitalisert. En kartlegging gjennomført i regi av en arbeidsgruppe nedsett av ABM-utvikling viser at de

fleste institusjoner knapt nok har kommet i gang med å digitalisere arkivmateriale. Den institusjonen som har gjort mest er Fylkesarkivet i Sogn og Fjordane, der digitalisering har vært et satsingsområde gjennom mange år. Mange av de lokale arkivinstitusjonene har arkivmateriale som det vil være verdifullt å gjøre digitalt tilgjengelig. I rapporten fra arbeidsgruppen, „Kulturarven til alle“ (ABM-skrift # 32), blir det foreslått å bruke 100–120 millioner årlig i 5–10 år til et digitaliseringsprogram og en koordinert, nasjonal satsing på digitalisering i hele abm-sektoren. Rapporten er nå ute på høring.

I abm-sektoren i Norge er det ellers Nasjonalbiblioteket som har gått mest offensivt ut, og kunngjort at de vil digitalisere hele sin samling. Samlingen utgjør til sammen 90 000 hyllemeter, og det er en ambisiøs målsetting å skulle digitalisere alt. Prislappen er anslått til 30–40 millioner årlig i 10–12 år. Nasjonalbibliotekets satsing har fått stor oppmerksomhet i departementet og i mediene. ♦

Forfatteren er Riksarkivet

Tilbakemelding fra et knippe brukere av digitaliserte kirkebøker

„Gratulerer alle sammen med en fenomenal ny tjeneste, til alle sammen på Riksarkivet og Digitalarkivet! Dette må være unikt i verdenssammenheng, og så gratis da. Maken til kvalitet, det går utenpå det jeg er vant til ved å snurre på filmer.“

„Jeg ser at Kristiansand kom på banen nå. Da er det jubel og 17. mai hver dag her hos meg! Takk for et supert tilbud.“

„Et fantastisk tiltak dette her, som har gjort hver dag til en julaften!“

„Ikke nok med at det er julaften hver dag, men det kommer til å vare i ca. 2 år til!“

Ny undervisning i arkivkunskap för humanister

I Finland startade Åbo Akademi och det finskspråkiga Åbo Universitet hösten 2006 ett nytt studieblock i arkivkunskap för historie-studerande. Studieblocket motsvarar arkivverkets högre arkivexamen. Undervisningen ges vid de båda universitetens institutioner för historia i samarbete med Åbo landsarkiv. Den sker på två språk, men studerandena har rätt att använda sitt eget modersmål – finska eller svenska – i examensarbeten och tentamenssvar. Samtidigt förkovras färdigheterna i de inhemska språken, vilket naturligtvis är en fördel i det praktiska arkivarbetet.

Arkivlinjen erbjuder universitetsstuderandena i Finland en ny väg till kompetens för arkivtjänster inom den offentliga förvaltningen och samfund. Hittills har arkivverket rätt långt svarat för den högre arkivutbildningen i landet. Vid Tammerfors Universitets fakultet för informationsvetenskap ges redan nu undervisning i dokumentförvaltning och arkivfunktion, men någon motsvarande undervisning i arkivkunskap har däremot inte funnits i anslutning till de humanistiska lärostolarna före Åbo Akademis och Åbo Universitets gemensamma initiativ.

Studieblocket ger studerandena insikter i arkivlagstiftning, arkivteori, grunderna i informationsforskning, dokumentförvaltning, arkivens organisation och historia, arkivbildning i Sverige och Finland, uppordning, förteckning och

gallring av arkiv samt arkivmaterialets användning inom forskningen. I studieblocket ingår även vetenskapliga arkivexamensarbeten som en del av studierna inom nordisk historia (Åbo Akademi) eller Finlands historia (Åbo Universitet). Examensarbetena behandlas på seminarier med utsedda opponenter, vilket är ägnat att stärka studerandenas färdigheter i vetenskapligt baserad teoretisk och praktisk arkivverksamhet. I studieblocket ingår också en sex månader lång praktikperiod, som ger arbetslivserfarenhet. Genom undervisningen i arkivförvaltning i landsarkivets regi kommer studerandena i kontakt med verkligheten "på fältet".

Samarbetet med olika forskningsprojekt är ägnat att stärka det arkivvetenskapliga studieblocket. Redan nu samarbetar arkivlinjen i Åbo med Svenska litteratursällskapet i Finland arkiv, där man i år har startat det arkivvetenskapliga projektet "Arkiv, minne och glömska". Projektet analyserar ett arkivbestånds tillkomst och hur denna process avspeglar organisationens verksamhet, strävanden och mål under olika tider. Arkivlinjen planerar även arkivvetenskaplig fortbildning inom ramen för den nationella forskarskolan.

Den nya undervisningen skall ge arkivbranschen kunniga yrkesmän och -kvinnor, som har humanistisk skolning och som behärskar arkivfunktionen och dokumentförvaltningen samt har god

känneteknisk om det äldre arkivmaterialet. Kunskaper enbart i datateknik är inte nog då arkivarierna förväntas kunna tillfredsställa de humanistvetenskapliga behoven. Redan gallring i t.ex. myndighetsarkiv och fastställandet av gallringsfrister för nytt arkivmaterial kräver i sig historiskt sakkunniga överbåganden av vad som skall bevaras för den framtida forskningen. Lika så kräver urval och beskrivning av det material som skall digitaliseras djup kännedom om det historiska arkivmaterialets tillkomst och beskaffenhet. Forskarna skall också i framtiden kunna få sakkunnig och kompetent betjäning vid användning av handlingar på pergament eller papper. Det är också arkivlinjens mål att producera arkivarier vilka på ett professionellt sätt kan sköta ett arkiv i vardande och samtidigt förstå det historiska materialets betydelse för forskningen. ♦

Skribenten är professor i Finlands historia vid Åbo universitet och ledare för den nya arkivlinjen.

Den finska lagstiftningen om statsbidrag till privata arkiv har förnyats

Eljas Orrman

I Finland har privata arkivinstitutioner som har till syfte att insamla, förvara och tillgängliggöra enskilt arkivmaterial kunnat erhålla statsbidrag fr.o.m. 1975. Detta blev möjligt genom lagen om statsbidrag för arkiv av privat karaktär (998/1974). Enligt denna lag kunde statsrådet efter att ha fått Riksarkivets utlåtande godkänna arkiv som upprätthölls av registrerad förening eller stiftelse som berättigat till lagstadgat statsbidrag som uppgick till 80 % av de faktiska och godtagbara kostnaderna. En arkivinstitution som erhöll lagstadgat statsbidrag och hade synnerligen stor vetenskaplig betydelse kunde få extra statsbidrag till det fulla beloppet av utgifterna. Fr.o.m. 1982 har Riksarkivet handhaft beviljandet av de årliga statsbidragen. Tolv arkivinstitutioner med drygt 40 hyllkilometer material har varit berättigade till lagstadgat statsbidrag.

Lagen om statsbidrag för arkiv av privat karaktär har i vissa avseenden blivit föråldrad. Bland annat reglerade lagen i detalj användningen av statsbidraget. Av denna

anledning tillsatte undervisningsministeriet i mars 2006 en arbetsgrupp med högskolerådet Juhani Hakkarainen som ordförande för att revidera statsbidragssystemet. Arbetsgruppen avgav sitt betänkande i maj 2006 (Yksityisten arkistojen valtionapulakityöryhmän muistio [Promemoria av arbetsgruppen för statsunderstöd till privata arkiv], Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utred-

ningar 2006:17). I november godkändes arbetsgruppens förslag till lag av riksdagen, och lagen om statsbidrag till privata arkiv av den 17 november 2006 (1006/2006) trädde i kraft i början av år 2007.

Enligt den nya lagen förblir grundstrukturen i det finska statsbidragssystemet till privata arkiv oförändrad. Privat arkiv som drivs av registrerad förening eller stiftelse och vars verksamhet är av veten-

Privata arkiv i Finland som åtnjuter lagstadgat statsstöd

Arbetsarkivet
Fackföreningsarkivet
Folkets Arkiv
Centerns och landsbygdens arkiv
Det Borgerliga Arbetets Arkiv
Finska Litteratursällskapets Folkminnesarkiv
Finska Litteratursällskapets Litteraturarkiv
Centralarkivet för Finlands näringsliv
Finlands Idrottsarkiv
Svenska centralarkivet
Svenska litteratursällskapet i Finland: Folkkultursarkivet
Svenska litteratursällskapet i Finland:
Historiska och litteraturhistoriska arkivet
Tjänstemannaarkivet
Urho Kekkonens arkiv

skaplig och samhällelig betydelse och som undervisningsministeriet, efter att ha fått Riksarkivets utlåtande i saken, har godkänt som berättigat till statsunderstöd, kan beviljas statsunderstöd av permanent karaktär. De arkivinstitutioner som enligt den tidigare lagstiftningen var berättigade till lagstadgat statsbidrag är enligt den nya lagen automatiskt berättigade till statsunderstöd av permanent karaktär.

Det permanenta statsunderstödet kan uppgå till högst 80 % av arkivets godtagbara kostnader. Dessutom kan ett arkiv, som har synnerligen betydande uppgifter i anslutning till dokumentering av kulturföreteelser och främjande av forskningsmässig användning av dokumentationsmaterial, förutom det permanenta statsbidraget beviljas särskilt statsunderstöd enligt prövning till det fulla beloppet av arkivets utgifter.

Med den nya lagen strävar man även efter att privata arkiv som får statsunderstöd effektiverar sin verksamhet samt att främja gemensamma projekt. För att möjliggöra sådana satsningar kan de privata arkiven som får statsunderstöd av permanent karaktär dessutom beviljas statsunderstöd enligt prövning av engångskaraktär för betydande specialutgifter men även för gemensamma projekt.

Den nya lagen om statsbidrag till privata arkiv förenklar också den årliga behandlingen av bidragsansökningarna i Riksarkivet och ger samtidigt arkiven möjligheter att friare disponera över statsunderstöden enligt de aktuella behoven. Medlen för statsbidragen till privata arkiv kommer även framdeles i första hand att betalas av de vinstmedel av tippning och penninglotterispel som i statsbudgeten anvisats för främjande av vetenskap. ♦

I början av 2004 trädde en ny språklag i kraft i Finland. Den ersatte språklagen från 1922 och gäller de båda nationalspråken, finska och svenska. Det främsta syftet med lagen är att garantera att de språkliga rättigheterna tillgodoses också i praktiken. Myndigheterna skall självmant se till att enskilda individers språkliga rättigheter tillgodoses utan att de själva behöver åberopa dem.

Samtidigt som den nya språklagen trädde också lagen om de språkkunskaper som krävs av offentligt anställda i kraft. Myndigheterna åläggs att förvisa sig om att tjänstemän och övrig personal som anställs har sådana kunskaper som arbetsuppgifterna kräver.

Med anledning av ovananförda startades ett stödprojekt för att verkställa den nya språklagen. Projektet hade som mål att göra det lättare att i praktiken nå språklagens mål i fråga om kommunikation och service. Finansministeriet fick i uppgift att bära huvudansvaret för projektet. En arbetsgrupp tillsattes med finansrådet *Marja Granlund* som ordförande. I arbetsgruppen ingick också representanter för justitieministeriet, inrikesministeriet, undervisningsministeriet, skattestyrelsen, tullstyrelsen, utlänningsverket, Egentliga Finlands arbets-

Arkivlaitoksen tehtävä on nauttaa kansallisen kulttuuriperinnön kasvavan arvokkuuden säilymistä ja edistää käytettävyyttä, edistää tutkimusta sekä ohjata, kehittää ja tukea arkistointia. Arkistolaitos kehittää keskeisiä toimintatapoja Kansallisarkiston ja toimintatapoja maakunta-arkistossa.

Kansallisarkistossa on avoimia t. l. 2007 tulojen:

KEHITTÄMISPÄÄLLIKÖN VIRKA

Kehittämispäällikön tehtäviin kuuluvat asiakirjojen digitalisointi-, mikrofilmaus- ja konservointitoiminnan johtaminen ja kehittäminen, arkistoteknisten ohjelmien (arkistotilat, arkistointipohjat) laadinta sekä neuvonta arkistoteknisiin kysymyksiin. Virka on sijoitettu arkistotekniseen yksikköön.

Viran menestyksellisen hoitamisen edellyttää soveltavaa ylempää korkeakoulututkintoa, perehtyneisyyttä virkaan kuuluvien tehtävien sekä johtamiskokemusta. Arvostamme koulutusta, johon sisältyvät syvennevästi opitut jossakin kääntäjäalan oppiainekset. Kielitaitovaatimuksena virkaan on suomen kielien erinomainen suullinen ja kirjallinen taito sekä ruotsin kielin tyydyttävä suullinen ja kirjallinen taito. Monipuolinen kielitaito katsotaan etuiksi.

TIEDOTTAJAN VIRKA

Tiedottaja vastaa arkistolaitoksen ulkoisen ja sisäisen viestinnän kehittämisestä ja toteuttamisesta sekä julkainten toimittamisesta. Verkko- ja printin on keskeinen osa tehtävää. Tiedottaja toimii arkistolaitoksen johtoyhteyksien ja Kansallisarkiston johdon kokousten sihteerinä sekä osallistuu tilaisuuksiin ja tapahtumiin järjestämissään. Tiedottaja toimii hallintojohtajan alaisuudessa.

Viran menestyksellisen hoitamisen edellyttää tetraään soveltavaa ylempää korkeakoulututkintoa, viestintään ja julkaisu- ja tiedotustoiminnan kokemusta sekä hyvää ICT-taitoa. Arvostamme monipuolista kielitaitoa (erityisesti ruotsin kielin hyvää taitoa), vuorovaikutustaitoja sekä kykyä itsenäiseen toimintaan.

PÄÄJOHTAJAN SIHTERIN VIRKA

Sihteri toimii arkistolaitoksen pääjohtajan sihterinä Kansallisarkistossa. Tehtävien keskeisiä sisältöjä pääjohtajan päivä- ja viikko-ohjelmista, tapausten ja tilaisuuksien valmistelusta, kirjenvaihdosta sekä Kansallisarkiston asiakirjahallintoon ja virka-arkistojen hoitoon liittyvistä tehtävistä. Pääjohtajan sihteri osallistuu tehtäviensä osana toimintaan ja talouden suunnitteluun. Pääjohtajan sihteri toimii hallintojohtajan alaisuudessa.

Viran menestyksellisen hoitamisen edellyttää ammattiterkoulutusta tai vastaavaa asia suoritettua sihterin tai assistentin ammattitutkintoa, hyvää kielitaitoa (erityisesti ruotsin- ja englannin kielin) sekä ICT- ja asiakasohjelmajärjestelmien hyvää tuntemusta. Arvostamme oikeusoppia työkokemusta, joustavuutta sekä kykyä itsenäiseen työskentelyyn.

■ Hoppsan! Annonserna om tre lediga tjänster av mer allmän karaktär: planeringschef (digitalisering och mikrofilming), informatör (språkkunskaper ett måste) och riksarkivariens sekreterare (dito) ingick 19.11.2006 endast i tidningen Helsingin Sanomat. Sparsamhetsskäl lydde förklaringen. PH

Service på eget språk

– Stödprojekt med anledning av den nya språklagen

krafts- och näringscentral samt Svenska Finlands folkting.

Arbetsgruppen hade i uppgift att utreda hur verkställigheten av den nya språklagen kan främjas bl.a. genom personalpolitiska åtgärder och genom utvecklande av lönesystemen. Arbetsgruppens rapport utkom 2005. Enligt rapporten borde bl.a. följande faktorer uppmärksammas vid främjandet av service på medborgarnas eget språk:

- Språkaspekten måste utgöra ett led i verksamhetsstrategin och den måste beaktas i resultatavtal, ledningsavtal samt resultat- och utvecklingsdiskussioner. Kvalitetsarbete samt mätning och uppföljning av kundtillfredsställelsen är exempel på metoder för att uppnå målen.
- Verksamheten måste organiseras så att kunderna kan utträta sina ärenden med hjälp av det egna språket (finska eller svenska). Arbetsuppgifterna kan t.ex. organiseras så att det finns tillräckligt med språkkunnig personal i kundservicen. Detta gäller också telefontjänsterna.
- De språkkunskaper som personalen behöver måste beaktas i personalstrategier och vid rekrytering samt vid fastställande av arbetsuppgifternas svårighets-

grad och bedömning av de personliga prestationerna enligt de nya lönesystemen.

I slutet av november 2006 arrangerade finansministeriet ett seminarium för uppföljning av hur och med vilka metoder man inom olika delar av förvaltningen gått in för att förverkliga arbetsgruppens förslag och rekommendationer. I seminariet deltog ett femtiotal personer, många med strategiskt ansvar inom sina ämbetsverk.

Forskaren *Kjell Herberts* från Åbo Akademi talade på ett mer allmänt plan om medborgarnas tillfredsställelse med den språkliga servicen. Statens arbetsmarknadsdirektör *Teuvo Metsäpelto* redogjorde för vilka möjligheter det finns inom personal- och lönepolitiken att trygga servicen på det egna språket. Representer för tullstyrelsen, skatteverket, museiverket, Åbo universitets centralsjukhus och länsstyrelsen i Södra Finlands län berättade vad man gjort inom deras förvaltningsområden för att nå de resultat språklagen förutsätter. Bland annat följande åtgärder ansågs viktiga:

- En person bör utses som ansvarar för servicen på svenska i ämbetsverket.

Christina Forssell

- Språkundervisning bör ges på arbetsplatsen av goda, pedagogiska lärare.
- Språkkunskaper som används bör premieras.
- Språkkunskaperna bör följas upp.
- Vid rekrytering bör kriterierna för språkkunskaper preciseras.
- Platsannonserna bör ingå i såväl finsk- som svenskspråkiga media.
- Kundrespons och utredningar av kundernas tillfredsställelse bör följas upp.

Under den livliga diskussion som avslutade seminariet poängterades många viktiga saker. En fråga som togs upp av flera personer var de tvåspråkiga personernas arbetsbörda. Då resultatavtal uppgörs bör arbetet i form av översättningar och övrig språkservice beaktas. Om så inte sker och inte heller någon form av språktillägg utbetalas är språkkunskaperna för sådana anställdas del endast en börda på arbetsplatsen. ♦

Skribenten är överinspektör vid Riksarkivet

Hem för att deporteras

Nytt forskningsprojekt om de ingermanländska krigsflyttarna

Lars Westerlund

Riksarkivet startade i början av året ett forskningsprojekt om de ingermanländska krigsflyttare som vid årsskiftet 1944–45 lämnade Finland för Sovjetunionen. Projektet finansieras av Finlands Akademi och pågår åren 2007–09. Den nya undersökningen kompletterar det forskningsprojekt om krigsfångar och personutlämningar i Finland Riksarkivet inledde år 2004. Namnet på det nya projektet är "Hem för att deporteras. De ingermanländska krigsflyttarnas återvändo och repatriering åren 1944–55".

Finland mottog åren 1943–44 omkring 63 000 ingermanländska civilpersoner och krigsflyktingar som tyskarna evakuerat från de besatta områdena söder om Leningrad. Efter att Finland i september 1944 slutit stilleståndsavtal med Sovjetunionen begav sig merparten av dessa krigsflyttare tillbaka till sitt hemland.

De finländska socialmyndighe-

terna började i oktober 1944 förbereda ingermanländarnas återflyttning varvid omkring 33 500 av dessa inom en dryg vecka anmälde sig för tillbakaresa. Vid denna tid hade en allierad kontrollkommission installerat sig i Finland för att övervaka genomförandet av villkoren i stilleståndsavtalet. Kontrollkommissionen dominerades av sovjetiska officerare och tjänstemän och den åtog sig en aktiv roll bl.a. ifråga om främjandet av de ingermanländska krigsflyttarnas återvändo till Sovjetunionen. I november och december 1944 ordnade officerare i kontrollkommissionen hundratal informationsmöten för ingermanlänarna och bedrev en intensiv påtryckningsverksamhet för att förmå också de övriga krigsflyttarna att återvända till Sovjetunionen. Denna verksamhet kom att bli skäligt framgångsrik då den resulterade i att ytterligare omkring 17 500 ingermanländska krigsflyttare anmälde sig för återvändo. Sammanlagt kom omkring 55 000 ingermanländska krigsflyttare att åter-

vända till Sovjetunionen, vilket motsvarar omkring 87 % av alla dem som anlant. Flyttningen var frivillig och de finländska myndigheterna tvingade inte någon att lämna landet. Också kontrollkommissionen godtog detta läge.

Omkring 8 000 ingermanländska valde att stanna i Finland och i de osäkra förhållanden som rådde praktiserade sig en del av dessa efterhand till Sverige. År 1953 fanns det 3 748 ingermanlän-dare kvar i Finland, vilka så småningom beviljades finländskt medborgarskap.

De finländska myndigheterna hade under krigsåren bortadopterat drygt 300 föräldralösa ingermanländska barn till privatpersoner trots att barnen hade sovjetiskt medborgarskap. På basen av stilleståndsavtalets 10 artikel krävde kontrollkommissionen att dessa barn skulle repatrieras. Finland biföll denna tolkning, varefter veterligen 278 adoptivbarn sändes iväg. Denna grupp var den enda av de ingermanländska krigsflyttarna

som repatrierades på de finländska myndigheternas försorg.

Samtidigt som kontrollkommissionen i Finland i slutet av år 1944 lockade de ingermanländska krigsflyttarna att återvända till Sovjetunionen förberedde regeringsmyndigheterna i Sovjetunionen i tysthet deporteringar av återflyttarna. Ingermanländarna hade velat återvända till sina gamla hemtrakter, men blev istället transporterade till längre bort liggande områden som Kalinin (Tver), Novgorod, Pskov, Velikije Luki och Jaroslavl. Där levde de i torftiga förhållanden tills de under senare delen av 1950-talet

kunde börja söka sig västerut till områden som Estland och Karelén.

Det andra världskriget medförde väldiga folkförflyttningar då flera tiotals miljoner personer i Europa flyttade eller förflyttades under krigsåren. På basen av 1945 års avtal i Jalta repatrierade de västallierade omkring 1,8 miljoner förutvarande sovjetfångar och medborgare till Sovjetunionen. Även om de ingermanländska krigsflyttarna i Finland återvände frivilligt utgör de en del av efterkrigstidens omfattande folkförflyttningar och de statliga strävandena att återställa och omskapa de territoriella befolk-

ningsförhållandena. I Sovjetunionen genomfördes såväl under tiden före världskriget som under och efter detta deportationer av ett femtontal nationella minoriteter, vilkas lojalitet gentemot den sovjetiska federationen misstroddes. Åtminstone två miljoner personer tillhörande dylika nationella minoriteter och bland dessa även ingermanländarna drabbades av den sovjetiska deportationspolitiken.

Forskningsprojektet inriktar sig särskilt på att försöka utreda de ingermanländska krigsflyttarnas skeden och öden i Sovjetunionen efter återkomsten genom att studera ryska arkiv. Som projektets ansvariga chef fungerar docent Lars Westerlund och som forskare fil.dr Toivo Flink.

Uppsamlingscentraler för de ingermanländska återflyttarna

1. Helsingfors
2. Lojo
3. Hyvinge
4. Nastola
5. Kouvola
6. Åbo
7. Salo
8. Loimijoki
9. Raumo
10. Euraåminne
11. Björneborg
12. Tammerfors
13. Oitans
14. Jyväskylä
15. Östermyra
16. Ylivieska
17. Uleåborg
18. Naarajärvi
19. S:t Michel
20. Nyslott

Ungern – 56

på Malmö Stadsarkiv

Olle Nordquist

För många av de nordbor som kan erinra sig tiden för 50 år sedan väcker uttrycket *Ungern – 56* tydliga minnen till liv. Bakom uttrycket ligger det dramatiska händelseförlopp som koncentrerades till ett par höstveckor 1956, då Ungern intog en framskjuten plats i det globala nyhetsflödet. Upptakten var omfattande studentprotester som gradvis övergick i ett till synes fredligt regimskifte, från diktatur till demokrati, och försök till utbrytning ur Sovjetsfären. Efter en tid av delvis motsägelsefull och oklar rapportering stod det dock efter hand klart att den ungerska frigörelsesträvan tillintetgjorts genom en våldsam sovjetisk militär intervention.

Malmö Stadsarkiv uppmärksammar 50-årsminnet genom utställningen *Från frihetskamp i Ungern till vardagsliv i Sverige*. Utställningen invigdes av Ungerns ambassadör i Sverige, Gábor Iklódy, som karakteriserade den kortvariga perioden av folklig resning – från den 23 oktober till den 4 november 1956 – som "tolv magiska dagar". Upproret krossades men hoppet och drömmarna levde kvar, och ambassadör Iklódy menade att 1956 års revolt var en av många små och viktiga faktorer som sammantaget, under fyra decennier

■ En sektion av utställningen ägnas två tonårspojars teckningar och dagboksnoteringar med intryck från revolten. Foto: Stebbe Buzancic

slutligen ledde fram till Berlinmurens fall och Östeuropas demokratisering.

200 000 människor flydde

Som en konsekvens av den sovjetiska inmarschen i Ungern beräknas att omkring 200 000 människor flydde landet. Ett stort antal nationer i väst öppnade sina gränser för att ta hand om flyktingarna, och under åren 1956–1958 anlände till nästan 11 000 ungrare till de nor-

diska länderna. Av dem tog Danmark emot 1 400, Island 52, Norge 1 500 och Sverige 8 000, medan Finland officiellt inte tog emot några ungerska flyktingar. Malmö Stadsarkivs utställning sätter fokus på de ungerska medborgare för vilka Sverige blev tillflyktsort och i vissa fall nytt hemland. Ungefär 3 000 av dessa kom via tåg eller buss till Malmö. Med hjälp av dokument, föremål och fotografier framträder en tung kontrastverkan

■ Ungerns ambassadör Gábor Iklódy, till höger, invigde utställningen och delade i samband med det ut förtjänstmedaljer till några av dem som var med 1956. Foto: Stebbe Buzancic

mellan Budapests ruiner – där sovjetiska T-34-stridsvagnar från världskrigets fredsslut åter rullade på gatorna – och Malmös synbarligen idylliska vardagsliv med torg-handel, allsvensk fotboll och café-besök. Utställningen visar att det i själva verket parallellt med den svenska 50-talsverkligheten fanns plats för en stark inlevelse i det ungerska folkets olycka. Exempelvis anordnades omfattande penninginsamlingar av Radiohjälpen och Röda korset, svenska författare gick samman och gav ut en antologi med dikter om Ungern och i Malmö samlades 15 000 människor på Stortorget under parollen *Frihet för Ungerns folk*.

21 porträtt

En utställning som bygger på arkivuppgifter tar som bekant inte några etablerade historiska antaganden för givna. Genom källkritik kan tolkningar ifrågasättas eller konfirmeras och perspektiv flyttas.

I ett av utställningsrummen på Malmö Stadsarkiv hänger 21 uppförstorade porträtt från 1956. Fotografierna är hämtade ur Polismyndighetens i Malmö arkiv. Intill de avbildade ansiktena återfinns citat ur utlänningsdossiernas förhörprotokoll, och i kombination med några av de fåtal ägodelar och saker som de flyende i all hast hann samla ihop – ett par familjefoton, ett krucifix, knappt ett dussin kaffeskedar eller en handfull jord – levandegörs arkivmaterialet här på ett påtagligt sätt. Handlingar ur Kockums Mekaniska Verkstads AB:s och chokladtillverkaren Mazetti AB:s arkiv illustrerar därtill hur en del av ungrarna omgående erhöill anställning inom industrin, och därmed en tämligen tryggad tillvaro. Det är ingen hemlighet att det svenska näringslivet välkomnade det oförutsedda inflödet av människor som omedelbart kunde ställas till en personalintensiv arbetsmarknads förfogande.

“56-or” besöker utställningen med barn och barnbarn

Under förberedelserna inför utställningen har ett arbetslag bestående av sju medarbetare vid Stadsarkivet, under stadsarkivarie Anna Svensons ledning, organiserat utformning och innehåll. Vid sidan av arbetet med att gå igenom olika arkivbestånd, har diverse utställningsobjekt spårats och lånats in, både i Sverige och Ungern. Kontakt har också tagits med några av de ungrare som kom till Sverige 1956, för intervjuer och samtal. Vållvilligt har dessa människor inte bara delat med sig av vittnesberättelser, utan också bidragit med dokument och föremål. Att slutprodukten därmed inte endast blivit en minnesmanifestation, utan också innehåller framåtblickande dimensioner bevisar kanske det faktum att många “56-or” – som ambassadör Iklódy benämnde sina flyktade landsmän – tillsammans med barn och barnbarn tillhört några av utställningens mest intresserade och engagerade besökare. ♦

Skribenten är verksam vid Malmö Stadsarkiv.

Tre nya band

till Riksarkivets beståndsoversikt

– de enskilda arkiven

Den 19 december 2006 presenterades tre nya band i Riksarkivets beståndsoversikt, denna gång avseende de enskilda arkiven (Riksarkivets beståndsoversikt, del 8, band 1–3) och den del där arkivbildarna är personer, släkter och gårdar. (Organisationer kommer i del 9, som är under arbete.) Det hela var, som riksarkivarie Tomas Lidman inledningsvis uttryckte det, ett release-party med ett mycket intressant innehåll. Innehållet vid release-partyt, förutom själva beståndsoversikten med tre banden omfattande totalt 1 700 sidor, bestod i anföranden av Lars-Olof Welanders, chef för avdelningen för enskilda arkiv och den som haft det övergripande ansvaret för arbetet, samt Kerstin Abukhanfusa som hållit i redaktörskapet och tillsammans med Gun-Britt Aagård strukturerat och kompletterat originalmanuskriptet. Övriga personer i redaktionen har varit Lars-Olof Skoglund, som utarbetat registerdelen, och Irma Ridbäck som tagit fram en litteraturförteckning. Allt detta, tillsammans med det omfattande och rika huvudinnehållet ökar och underlättar tillgängligheten till de enskilda arkivskatterna.

Huvudpersonen bakom verket är Ingemar Carlsson, tidigare sektionsschef vid Riksarkivet men framförallt en person med mycket stor och god kunskap om enskilda

■ Huvudpersonen bakom verket är Ingemar Carlsson. Foto: Kurt Eriksson

arkiv, deras särskilda egenskaper och innehåll.

Två hyllmil enskilda arkiv

De enskilda arkiven i Riksarkivet omfattar totalt drygt två hyllmil handlingar, varav person-, släkt- och gårdsarkiven svarar för en knapp fjärdel (fem hyllkilometer). De första enskilda arkiven kom till Riksarkivet redan på 1600-talet. Ofta var det en följd av rättegångar och räfster, vilket t.ex. gäller för arkiven efter Sten Banér och Erik Sparre som avslutade sin arkivbildning då de avrättades den 20 mars 1600 efter Linköpings blodbad samma år. Sedermera kom de enskilda att överlämnas till Riksarkivet efter mindre dramatik – ett

exempel på detta är Erik Dahlbergs arkiv, som till vissa delar överlämnades redan under den nämndes livstid.

I föreliggande beståndsoversikt görs av naturliga skäl vissa begränsningar över vad som presenteras. Förutom att organisationer redovisas i del 9, redovisas inte arkiv som förvaras tillsammans med statliga arkiv (Kammararkivet, departementen och de centrala ämbetsverken). Ytterligare en avgränsning är att arkiv som överlämnats till Riksarkivet efter 2002 inte ingår i oversikten över bestånden.

Bra källa för åtkomst

Själva redovisningen av arkiven är alfabetisk och följer en mall där uppgifterna som redovisas är omfång, innehåll, förvärv, förekomst av förteckning samt arkivbildarens namn, titel, födelse- och dödstitel. Via personregister och topografiskt register kan man söka uppgifter om andra arkivbildare än de som omnämns i huvudtexterna.

Beståndsoversikten, som kommer att utgöra en bra källa för åtkomst till de enskilda arkiven förgylls med en läsanvisning mer information om bland annat oversiktens struktur, dess symboler och typografi. ♦

Skribenten är verksam i Riksarkivet, Marieberg.

Forskningen och Judiska församlingens arkiv

■ En av de äldsta handlingarna i församlingsarkivet är en s.k. mohelbok. Boken tillhörde förmodligen en mohel (omskärare) från Mecklenburg, som kom till Stockholm 1776. Boken innehåller böner som lästes vid omskärelsen och medicinska föreskrifter kring ingreppet. I slutet av boken finns en förteckning över utförda omskärelser. Titelbladet är rikt utsmyckat med änglar, en bibelvers och bilder på Moses och Aron.

Foto: Kurt Eriksson

Den 8 november 2006 anordnade Svenska Riksarkivet en konferens med temat *Forskningen och Judiska*

Församlingens arkiv. Konferensen hade till syfte att presentera Judiska Församlingen i Stockholms ar-

kiv samt stimulera till en diskussion om de möjligheter som materialet ger forskningen.

Stora delar av församlingens arkiv deponerades i Riksarkivet redan på 1980-talet och har till viss del utnyttjats av forskningen. Genom att arkivet varit oförtecknat har dock sökmöjligheterna varit begränsade och arkivet svåröverskådligt.

Närmare 70 deltagare bestående av forskare, arkivarier och andra intresserade deltog i konferensen, som ägde rum i Riksarkivets föreläsningssal.

Efter välkomsthälsning och inledning av riksarkivarie Tomas Lidman berättade arkivrådet Lars-Olof Welander om projektets förutsättningar. Ett gemensamt initiativ från församlingen och Riksarkivet ledde 2001 till att Riksbankens Jubileumsfond och Knut och Alice Wallenbergs stiftelse anslog medel för att finansiera ett arkivprojekt. Detta startade 2001 med inriktningen att inventera, ordna och förteckna detta omfattande material. I uppdraget ingick också att undersöka möjligheterna för mikrofilmning och digitalisering av centrala arkivserier.

Från 1700-talets slut fram till 1980

Som nästa punkt på programmet presenterade förste arkivarie Lars Hallberg och arkivarie Mikaela Nybohm församlingens arkiv, dessa två har tillsammans med arkivarie Petra Standert arbetat med att ordna och förteckna handlingarna. Arkivet omfattar cirka 300 hyllmeter och omspanner perioden från 1700-talets slut fram till 1980. Här ingår inte bara församlingens eget arkiv med olika nämnder, kommittéer och sektioner utan också handlingar från närstående stiftelser, föreningar och privatpersoner.

Totalt består församlingens deposition av mer än åttio olika delarkiv. Utöver arbetet med att ordna och förteckna församlingens arkiv har serierna som består av protokoll och kyrkböcker också mikrofilmats och digitaliserats.

Huvuddelen av arkivet är tillståndsbelagt, vilket innebär att det krävs tillstånd från Judiska församlingen i Stockholm för att ta del av innehållet. Församlingens förvaltningschef Thomas Bab förklarade att man från församlingens sida kommer att ge tillstånd för seriös forskning men att man samtidigt vill ha kontroll över vem som använder materialet.

Judarnas snabba assimilation

Vid konferensen framträdde historikern Svante Hansson som skrivit böcker och artiklar om ämnen med anknytning till judar och judisk historia bl. a. boken *Flykt och överlevnad : flyktingverksamhet i Mosaiska församlingen i Stockholm 1933–1950* (2004). Han förklarade att han gärna ville se forskning om judarnas snabba assimilation i Sverige.

Fil. dr. Carl-Henrik Carlsson berättade om sin avhandling *Medborgarskap och diskriminering* (2004), vilken behandlar invandringen av s.k. östjudar vid decennierna kring förra sekelskiftet. Att många etniska minoriteter i Sverige var föremål för negativa attityder är sedan tidigare känt. Inte minst har antisemitismen betonats, men det har antagits att denna inte slog igenom i konkret handling. Carl-Henrik Carlssons avhandling visar dock att östjudar, det vill säga judar från tsarryska imperiet, var starkt diskriminerade vid medborgarskapsansökningar.

Däremot diskriminerades inte, i detta sammanhang, exempelvis västjudar, katoliker, italienare eller slaver.

Forskningsbibliotekarien Eva-Maria Jansson, från Det Kongelige Bibliotek i Köpenhamn, berättade om sin forskningsverksamhet och framhöll församlingens olika delarkiv och samlingarna bl.a. Ellen Raphaels excerptsamling. Den sistnämnda samlingen menade hon var en av de bästa ingångarna till arkivet.

Överrabbin emeritus Morton Narrowe berättade entusiastiskt om sin forskning rörande den tidiga sionismen och hade i samband med denna forskning kommit i kontakt med handlingar tillhörande Marcus Ehrenpreis som var överrabbin i Stockholm under åren 1914–1948.

Ett livaktigt forskningsfält

Efter visning av utvalda handlingar bl.a. en s.k. mohelbok avslutades konferensen med en paneldiskussion. Flera av deltagarna ansåg att församlingens arkiv är ett centralt källmaterial som speglar 200 år av judiskt arbete och liv i Sverige. Universitetslektor Lars M Andersson från Historiska institutionen vid Uppsala universitet avslutade med att säga:

– Man kan glädjande nog konstatera att de svenska judarnas historia under de senaste tio åren blivit ett livaktigt forskningsfält. Jag ser fram emot många nya publikationer tack vare ordnandet av arkivet. ♦

Skribenten är förste arkivarie vid Riksarkivet.

Öppna visningar

i svenska Riksarkivet i Marieberg

Maria Nordström Jarnryd

Riksarkivet i Marieberg är fyllt med skatter. Nu lanserar Riksarkivet ett nytt sätt att visa dem för allmänheten. Sista helgfria tisdagen varje månad kl. 15.00 är du välkommen att oanmälkt komma till Riksarkivet i Marieberg för en guidad visning som tar ca en timme. Kostnaden är 40 Kronor, vilket är halva priset om man jämför med ett biobesök. 20 personer kan tas emot på en visning.

På premiären den 30 januari kom 14 personer till den öppna visningen. Besökarna fick ta hissen ner till plan sex. Karin Borgkvist Ljung som är förste arkivarie vid avdelningen för forskarservice gjorde en kort presentation av Riksarkivet och berättade att arkivet är atombombsäkrat.

Karin föreförde ett urval av allt spännande som finns i berget. Nämligen ett biskopsbrev med sigill från 1200-talet, en tredimensionell karta över Stora Kopparberg i Falun, ett recept på vidrig 1850-

■ Karin Borgkvist Ljung föreförde arkivhandlingar för intresserade besökare vid den öppna visningen den 30 januari i år. Foto: Peo Andersson

talshuskur och drottning Kristinas "recept" på guld och de hat- och beundrabrev statsrådet Ulla Lindström fick efter det hon inte neg för drottning Elisabeth av England 1956.

Därefter fick besökarna komma upp till Forskarexpeditionen och där fick de en kort genomgång av hur man beställer fram arkivmate-

rial. Avslutningsvis visades SVAR och NAD på webben och hur man kan använda dem. Bland annat plockades det vitsord fram som August Strindberg fick av riksbibliotekarie Gustaf Klemming efter sju år på Kungl. biblioteket. Det var kort och gott. Där stod "Användbar".

Visningen var mycket uppskattad. ♦

Följ med hissen ned i vårt arkiv, delvis under Mälarens yta, för att se några av våra intressanta handlingar och höra vår guide berätta historien bakom dem.

Sista helgfria tisdagen varje månad kl. 15.00 är du välkommen att oanmälkt komma till Riksarkivet i Marieberg för en guidad visning. Vi tar hissen ned i vårt specialklimatiserade magasin, delvis nedsprängt under Mälarens yta, och visar där olika exempel på handlingar från medeltid till nutid och berättar om dess historia.

Visningen tar cirka en timme och antalet personer är begränsat till 20 per visning.

Arkivplaner voldsomt diskussionsemne i Island

Møde for arkivarer og arkivpersonale i Reykjavíks Stadsarkiv

■ Fra Reykjavík Stadsarkivs møde med distriktsarkivarer den 29. januar 2007.

Fotograf: Gunnar Björnsson

Der var rekorddeltagelse på et informativt møde om arkivsystemer, som Reykjavík Stadsarkiv havde arrangeret sammen med nogle andre tirsdag den 30. januar i år. I vinter har der været voldsom diskussion

om emnet på mails. Der deltog ca. 130 i mødet, som på alle måder var en succes. Der var forelæsninger og debat om det mest aktuelle inden for arkivspørgsmål.

Pétur G. Kristjánsson, arkivar

fra Islands Nationalarkiv, holdt en forelæsning om, hvad Nationalarkivet anser for det vigtigste ved oprettelsen af en journalplan. Inga Dís Karlsdóttir, arkivleder hos ÁTVR og formand for Foreningen for ar-

Svanhildur Bogadóttir

■ Set ud over deltagerne på informationsmødet om arkiveringssystem.

Fotograf: Kristín Bogadóttir.

kivledning, fortalte om arkivering på grundlag af ISO-15489-1:2001 standarden. Hun kom især ind på et arkiveringssystem bygget på virksomheders arbejde, hvor alle dets dokumenter og oplysninger dækkes ind. Sólveig Magnúsdóttir fra Lykill, Foreningen af kommunale arkivledere, talte om en koordineret journalplan for kommuner, og Hrafn Sveinbjarnarson, regionalarkivar i Kópavogur, holdt et indlæg om de vigtigste punkter i journalføring og arkivplan og talte om regionalarkivarernes ansvar.

Efter forelæsningserne var der en debat, hvor der fremkom forskellige synspunkter ligesom i forelæsningserne. Konklusionen på mødet var, at det var nødvendigt at styrke samarbejdet mellem alle,

der har med dokumentspørgsmål at gøre, hvad enten de arbejder for det offentlige eller for private firmaer.

Parallelt med det informative møde holdt Reykjavík Stadsarkiv et to dages møde med regionalarkivarer og regionalarkivernes personale, og det var første gang, disse grupper mødtes specielt. De fleste distriksarkiver havde repræsentanter på mødet. På mødet diskuterede man især kommunernes arkivledning og regionalarkivarernes ansvar i denne forbindelse. Man drøftede Stadsarkivets undersøgelse af situationen omkring arkivering på institutioner og i virksomheder i hovedstaden samt foranstaltninger i fortsættelse af denne undersøgelse. Man drøftede også betydningen

af et forøget samarbejde mellem regionalarkiverne og Islands Nationalarkiv. Til sidst på mødet holdt Róbert R. Spanó, juraprofessor ved Islands Universitet, en meget interessant forelæsnings om tilgængeligheden af arkivalier, som opbevares i regionalarkiverne.

Der var almindelig tilfredshed med Stadsarkivets initiativ, og man håber, at dette møde vil føre til forøget samarbejde mellem alle de mange, der tager sig af arkivering i landet. Den store deltagelse animerer Stadsarkivet til at stå for flere informations- og debattmøder for arkivarer og arkivledere. ♦

Skribenten er stadsarkivar i Reykjavík.

Arkivtoppmöte i Finlands Riksarkiv

■ EU-ländernas riksarkivarier har samlats till möte i finska riksarkivets gamla forskarsal.

Foto: Fredrik Forssell.

Då ett medlemsland inom EU står i tur att vara ordförande för unionen innebär detta samtidigt att landets arkivverk är ordförande för ett

s.k. EBNA-möte (European Board of National Archivists). EBNA består av cheferna för EU-ländernas arkivverk. Finlands riksarkiv arran-

gerade ett EBNA-möte i Riksarkivets gamla forskarsal 9–10.11. 2006. Så gott som alla berörda riksarkivarier infann sig eller var

Jari Lybeck

företrädarna för Portugals, Storbritanniens och Italiens arkivväsen hade dock valt att utebli. Även två representanter för internationella arkivrådet ICA deltog i mötet som observatörer.

Dessa möten hålls med ett halvt års intervall och är avsedda att vara informella fora för strategiska frågor inom arkivbranschen. EBNA-mötet i Helsingfors behandlade bl.a. digitaliseringen av det nationella kulturarvet, skyddet av arkiv för olika skador (inklusive arkivstöld) och byggandet av arkiv.

Digitaliseringen intresserade samtliga deltagare, och alla var involverade i digitaliseringsprojekt av varierande slag. Dessa projekt föredde likheter, men det fanns också skillnader. Digitalisering av sådana dokument som fungerar som register stod i allmänhet i fokus för verksamheten, men en del arkivverk ägnar sig förvånande nog åt digitalisering av "intressanta" dokument snarare än helheter. (I Finland prioriteras digitaliseringen av helheter.) Andra arkivverk prioriterade digitaliseringen av material som ansluter sig till släktforskning. Alla arkivverk ansåg det viktigt att

också den stora allmänheten, inte bara forskarvärlden.

Arkivbyggandet var ett centralt tema, som av någon anledning inte i högre grad uppmärksammats i internationella sammanhang. Ändå är det fråga om en verkligt grundläggande dimension av arbetet för arkiven. Danmark framstår i dag som en föregångare inom det europeiska arkivbyggandet med planer på en "fabriksmässig" Rigsarkivsdepå med ca 8–10 meter höga hyllor. Riksarkivarie *Noacks* redogörelse för det grandiosa projektet (överföring av allt material i nya arkivboxar med streckkod, för underlättande av fysisk hantering och övervakning) föranledde livlig diskussion.

Riksarkivarie *Tomas Lidman* gav en första inblick i en kommande rapport om arkivstölderna inom EU, ett av förstaeliga skäl känsligt tema. Världandet passade på att presentera prioriterade projekt: SÄHKE (specifikationer för elektroniskt material som skall överföras till arkivverket) och VAPA (systemet för mottagning och förvaring av elektroniskt material), vilka torde vara läsare av NA bekanta

EBNA-mötet diskuterade även framtiden för detta forum. I slutet

av 2005 grundades ett nytt organ för europeiskt arkivsamarbete, the European Archives Group (EAG), på basis av EU:s arkivrapport (Report on Archives in the enlarged European Union). Det består av representanter för arkivverken inom EU, dvs. nästan av samma personer som EBNA. EAG är dock underställt EU-kommissionen, medan EBNA är ett oberoende forum.

EBNA och EAG är sålunda överlappande organisationer, men Helsingforsmötet visade ingen vilja att på rak arm lägga ner EBNA. Under diskussionens lopp hänvisades det till att EAG inte just låtit höra av sig under det gångna året, medan EBNA visat stor aktivitet. En arbetsgrupp inrättades och fick i uppgift att dryfta EBNA:s framtid. Åtminstone Tyskland kommer under sin period som EU-ordförande att arrangera ett EBNA-möte. Chefen för tyska Bundesarchiv *Hartmut Weber* bjöd in sina kolleger till följande möte, som kommer att hållas i april 2007 i Berlin. ♦

Skribenten är landsarkivarie i Tavas-tehus

Håndskriftafdelingen

på Islands National- og Universitetsbibliotek

■ Håndskriftafdelingen har fælles læsesal med den nationale afdeling, hvor der er islandske skrifter. Foto: Helgi Bragason.

Historie og de vigtigste samlinger

Islands Nationalbiblioteks håndskriftafdeling blev oprettet med købet af biskop Steingrímur Jónssons (1769–1845) håndskrift- og arkivaliesamling år 1846. Grundindholdet i hans samling kan føres helt tilbage til Jón Halldórsson (1665–1736), som var præst og en lærd mand i Hítardalur i Vest-Island. Det centrale i denne samling var først og fremmest dokumenter fra forskellige kendte embedsmænd og lærde mænd fra det 17. og 18. århundrede. Samlingen voksede hurtigt sidst i 1800-tallet og omkring århundredeskiftet 1900. År 1879 købte man præsident Jón Sigurðssons (1811–1879) håndskriftsamling, i alt 1342 håndskriftnumre (mærket JS), og år 1901 købte man Det islandske litterære selskabs samling i København og Reykjavík, i alt 1899 håndskriftnumre (mærket ÍB og ÍBR). Et år senere, 1902, kom biblioteket i besiddelse af Flatey fremskridtstiftelses håndskrifter, som for en stor dels vedkommende er historikeren Gísli Kon-

■ Eiríkur Þormóðsson og Sigrún Guðjónsdóttir diskuterer en registreringsopgave. Foto: Helgi Bragason.

rådssons (1787–1877) skrifter og afskrifter. I det 20. århundrede er håndskriftsamlingen vokset fra år til år, og ind imellem har biblioteket fået store håndskriftsamlinger og privatarkiver. I dag opbevarer Nationalbibliotekets samling i alt omkring 15.000 enheder, enkelte håndskrifter og arkiver, ca. 425 hyldemeter, 8.000 arkivæsker og 604 opbevaringskasser.

Rolle og materiale

I henhold til lov om Islands National- og Universitetsbibliotek (nr. 71/1994) er en af dets roller at opbevare håndskriftsamlingen og arbejde på at samle nye håndskrifter og private arkivalier. Håndskriftafdelingen er ikke afleveringspligtig, derimod modtager man håndskrifter fra private og foreninger, men offentlige instanser og foreninger henvises til Nationalarkivet eller landsdelsarkiver. Hvert år modtager afdelingen derfor et vist antal håndskrifter og arkiver eller i gennemsnit omkring 50 overdragelser.

Den største del af arkivet er fra de seneste århundreder (det 17. århundrede og frem), men der er dog bevaret nogle håndskrifter fra tidligere århundreder, f.eks. nodeblade fra messesange, som man regner med er fra ca. år 1100. Der findes meget religiøs og verdslig digtning, folkeviden, prædikener, lægebøger, stamtavler og flere i den retning. Der findes også en mængde brevarkiver fra det 19. og 20. århundrede foruden dagbøger og andre personlige kilder.

Lokaler og udstyr

Håndskriftsamlingen blev oprindeligt gemt i Nationalbibliotekets lokaler på tagetagen i domkirken i Reykjavík. Derfra blev den flyttet til Altingshuset i 1881, da dette lige var blevet bygget, og senere til den nye arkivbygning ved Hverfisgata i 1908. National- og Universitetsbibliotekets bygning blev åbnet i 1994. Håndskriftafdelingen er placeret på første etage og har fælles

■ Fra sikkerhedsmagasinet i Håndskriftafdelingen. Foto: Helgi Bragason.

læsesal med den nationale afdeling, hvor der er islandske trykte skrifter. Brugere har dermed god adgang til både håndskrifter og trykte skrifter på ét og samme sted.

Registratur og beskrivelse

Som før nævnt opbevares 15.000 håndskrifter i arkivet, og det er derfor klart, at det er nødvendigt med gode registraturer over dem. I årene 1918–37 blev der udgivet registraturer over håndskrifterne, hvor de var registreret i henhold til den såkaldte Wolfenbüttel tradition, hvor ethvert håndskrift får et særligt nummer og er opdelt efter størrelse (octavo, quarto, folio) og deres indhold og størrelse er beskrevet. Håndskrifternes blade tælles, det undersøges, om nogen blade savnes, og om der er tale om flere end én hånd. Hvis dette er tilfældet forsøger man at finde ud af, hvem der har skrevet vedkommende håndskrift, f.eks. ved at sammenligne med andre håndskrifter. I disse registraturer findes både navne- og indholdsfortegnelser. Håndskriftsamlingen er vokset jævnt og tæt, så det har været nødvendigt at udgive ekstra bind af håndskriftregistraturerne; disse udkom i 1947, 1959, 1970 og den sidste i 1996.

De seneste år har der været arbejde på at registrere og beskrive håndskrifter og arkivalier ud fra internationale standarder som ISAD(G), og meget snart tager man en database i brug, som udformer vejledninger i henhold til EAD (Encoded Archival Description) standard.

Dagligt arbejde

Det daglige arbejde i afdelingen består for en stor dels vedkommende i gruppering, registrering og beskrivelse af håndskrifter og arkiver. En sådan registratur kan være tidskræ-

vende, f.eks. hvis der indkommer store brevsamlinger. Håndskrifterne og arkiverne pakkes i æsker og konvolutter af syrefrit materiale. Hvis det er nødvendigt at udbedre et håndskrift, bliver det gjort hos bibliotekets konservator. Samlingen er ret så populær blandt videnskabsmænd, og der lægges derfor vægt på service til gæsterne. Håndskrifter og arkiver udlånes til læsesalen, hvor der altid er en ansat til hjælp. Der kommer en del både indenlandske og udenlandske forespørgsler, som man forsøger at besvare så godt som muligt. En del håndskrifter bliver affotograferet og overført til en CD og sendt til brugere mod betaling. Dette er praktisk især for dem, der studerer eller forsker i udlandet. For tiden har afdelingen 5 fastansatte, samt to projektansatte.

De vigtigste opgaver

De seneste år har man arbejdet på nogle specialprojekter inden for afdelingen. Her kan især nævnes opbygningen af en database for at beskrive privatarkiver og udforme registratur over dem. Ved opbygningen af databasen arbejdes der hen mod at lave en vejledning (finding aids) i henhold til EAD standarden. Grunden til at EAD blev valgt som grundlæggende standard er at så er det muligt for arkivalie- og håndskriftarkiver at udveksle oplysninger, og det bliver muligt at sætte indførte registreringer i en samlet pulje for brugere. Dermed opnås mulighed for at søge efter akter på et sted.

Saganettet (www.sagnanet.is) var et samarbejdsprojekt mellem Islands National- og Universitetsbibliotek og Cornell-universitetet i USA samt Den Arnarnagnænske Samling i islandsk historie, kultur og sprog. Saganettet giver adgang på internettet til digitale billeder af ca. 240.000 sider fra håndskrifter og ca. 153.000 sider fra trykte skrifter. Det blev åbnet 1. juli 2001, men selve arbejdet blev påbegyndt 1. juli 1997. Saganettets indhold består af islandsk oldtidslitteratur, bl.a. en kollektiv samling af hele islandske sagaer og enkelte kapitler. Der er også en god del nordisk mytologi, bispesagaer, oldtidssagaer og ridder-sagaer, foruden at en masse håndskrifter indeholder forskellige digte, rim eller epigrammer. Dette materiale opbevares på Nationalbiblioteket, i Den Arnarnagnænske Samling og Fiske-arkivet i Cornell.

I begyndelsen af år 2007 startede Centralen for mundtlig historie. Nationalbibliotekets håndskriftafdeling er en af dens samarbejdspartnere. Centralen er arkiv samt forsknings- og informationsinstitution inden for mundtlig historie. Dens rolle er at samle mundtlige kilder om landets og befolkningens historie, og disse vil blive opbevaret i håndskriftafdelingen. Centralen vil arbejde hen mod at gøre disse mundtlige kilder tilgængelige ved at overføre dem til digital form og media. ♦

Skribenterne er medarbejdere ved håndskriftsamlingen, Örn er forstander.

Presentation av de nationella kulturinstitutionerna

Våra nationella kulturinstitutioner
Red. av Satu Itkonen och
Kaija Kaitavuori
Tavastehus 2007
ISBN 978-951-583-144-6
Utgiven av Svenska litteratursällskapet i Finland. 119 sidor

Torsdagen 25.1.2007 utkom *Våra nationella kulturinstitutioner*, ett verk som presenterar nio viktiga kulturinstitutioner för en mer allmän publik. Den rikt illustrerade boken föreligger som såväl finsk- [Kansalliset kulttuurilaitokset] som svenskspråkig utgåva.

De presenterade institutionerna (Riksarkivet, Nationalbiblioteket = Helsingfors universitetsbibliotek, Finska Litteratursällskapet, Svenska litteratursällskapet i Finland, Finlands nationalmuseum, Statens konstmuseum, Svenska Teatern, Finlands nationalteater och Finlands Nationalopera) kan alla anses som minnesorganisationer, i ordets vidare bemärkelse. Även de institutioner där scenkonst visas har ett minne: vid sidan av nya produktioner visar de också nytolkningar av klassiker, och upprätthåller sålunda traditioner.

I Finland är de nationella kulturinstitutionernas uppkomst till skillnad från t.ex. Sverige förknippad med det nationsbygge som vidtar under 1800-talet. Behovet av en egen nationell referensram krävde egna institutioner för en nationell kultur som kunde forma och bekräfta den finska identitet som tog sig uttryck i verbal och skriftlig kultur: bilder, berättelser, föremål och musik.

De institutioner som presenteras i boken har alla spelat en cen-

Pertti Hakala

tral roll för kulturen och bildningen i Finland. De har också varit en del av den politiska utvecklingen i landet. Bokens inledningsavsnitt upplyser läsaren om hur och varför institutionerna kom till, och presenterar de personer, föreningar och sällskap vars insatser var avgörande för deras uppkomst. Varje institution presenteras i en rikt illustrerad artikel med fokus på tillkomsthistorien och i syfte att uppmuntra läsarna att utnyttja deras tjänster. Det är ju inte fråga om döda nationalmonument, utan högst levande institutioner.

Den vackra boken fungerar som en god introduktion till en rad centrala aktörer i Finlands kulturliv och motsvarar därmed sitt syfte. Upplagan lär dock inte vara alltför stor.

Verket ansluter sig till projektet *Kulturens domäner*. *Våra nationella kulturinstitutioner* (se webbadress: www.kulttuurinlaajakaista.fi), ett undervisningspaket som är avsett för högstudier, gymnasier och yrkesutbildningsanstalter. ♦

nordisk ARKIVNYT

Redaktionen gör opmärksam på bladets hemsida <http://www.arkivnyt.nu>. Der kan man slå op på forsider og bagsider og på den måde orientere sig i indholdet. Skribenter kan også finde vejledning om f. eks. artikellængde og billedkvalitet.

Arkivarieyrket

– och dess kartläsare

Arkivarieyrket – och dess kartläsare
 DIK Arkivariefacket 70 ÅR
 1936–2006.
 Redaktörer Hans Alfredsson och
 Leif Knutsson.
 Bromma 2006.
 102 sidor.
 ISBN 91-975028-5-5.

Jag blev riktigt förvånad när det dök upp en liten present från mitt fackförbund hemma i brevlådan. Det var en liten bok med titeln "Arkivarieyrket – och dess kartläsare" och anledningen till detta var att DIK Arkivariefacket fyllde 70 år. I september 1936 bildades Arkivstatens tjänstemannaförening. Idag utgör DIK Arkivariefacket en del av DIK som är det fackförbund i Sverige som har bibliotekarier, museitjänstemän, logopeder, arkivarier m.fl. som medlemmar. Idag är det en arkivarie som leder DIK, nämligen Karin Åström Iko, som även är verksam vid Krigsarkivet. DIK är anslutet till SACO (Sveriges Akademikers Centralorganisation). I det medföljande brevet från ordförande för arkivariefacket Leif Knutsson kan man läsa att boken givits ut för att locka gymnasister att bli intresserade av att bli arkivarier men att den primära målgruppen är de redan arkivfrälsta.

Främst arkivarier medverkar

Det är främst arkivarier som medverkar med texter i boken men även en kändis har deltagit med en text. Det är artisten, författaren m.m. Lasse Eriksson som medverkar. Han är sedan tidigare känd som arkiventusiast. Hans bidrag är

underhållande och roligt att läsa och handlar om arkiven och dess invånarna, dvs. arkivarierna. Övriga skribenter är Elisabeth Reuterswärd tidigare Landsarkivet i Lund, Bodil Ulate Segura, tidigare Riksarkivet, Owe Norberg, tidigare Föreningsarkiv Västernorrland, Magnus Åberg, Stockholms stadsarkiv, Karin Borgkvist Ljung, Riksarkivet, Ulrika Andersson, Näringsarkiv i Uppsala län, Lars Svensson, Region- och stadsarkivet Göteborg, Leif Knutsson, Helsingborgs stadsarkiv, Karin Wåhlberg, Rikspolisstyrelsen, Henrik Alfredsson, DIK:s kansli, Staffan Smedberg tidigare Stockholms stadsarkiv, Per Mattsson JurArk AB samt Karin Åström Iko, Krigsarkivet. Elisabeth Reuterswärds artikel är underhållande, Den handlar om arkivariens arbetsvillkor från 1600-talet och framåt. Vi kan hålla med om att vi har fått det bättre sedan 1600-talet. Ulrika

Maria Nordström Jarnryd

Andersson skriver om hur det är att vara näringslivsarkivarie. Staffan Smedberg berättar om arkivarieyrkets förvandling från 1930-talet till 1980-talet. Leif Knutsson skriver om arkivpedagogen. Alla bidrag är trevliga och lättlästa.

Bra att facket visar sig på annorlunda vis

Boken innehåller också porträtt på ARK:s alla 17 ordföranden genom åren. Vilket innebär att 15 av porträtten föreställer herrar. DIK:s stadgar finns också med och yrkesetisk kod för arkivarier. Jag har själv precis som medlem i DIK:s valberedning försökt få mina kollegor att ställa upp i SACO:s styrelse i Riksarkivet. Det är bara att konstatera att det inte är någon som gör vågen när man frågar om de vill engagera sig fackligt. Så jag tror att det är bra att facket ibland visar sig på annorlunda vis, som t.ex. genom att skicka hem en liten bok till medlemmarna. ♦

Skribenten är verksam i Riksarkivet, Marieberg.

Inte bara krig

– Nio föreläsningar i Krigsarkivet

Meddelande från Krigsarkivet XXVII.
Huvudredaktör Bo Lundström.
Stockholm 2006.
173 sidor.
ISSN 0562-8547.
ISBN 91-974009-6-3.

Denna orangefärgade volym innehåller föreläsningar från den föreläsningsserie som hölls på Krigsarkivet (KrA) år 2005 för att fira att Krigsarkivet fyllde 200 år. Det var en öppen föreläsningsserie om nio föreläsningar och de är alla med i denna bok. Redan i Riksarkivets årsbok 2005 uppmärksammades 200-årsjubileet. Därtill innehåller den fyra avsnitt av annat innehåll, under rubriken "100 år av minnen". Där skriver den pensionerade bibliotekarien Ingrid Ludin om "Krigsarkivet för 50 år sedan". Ludin som är född 1922 berättar om hur det var att som ung kvinna komma till KrA. Hennes berättelse är dräpelig och mycket underhållande. Hon berättar bl.a. att en av cheferna, en man naturligtvis, ansåg att en av de kvinnliga anställda inte behövde löneförhöjning eftersom hon ägde en päls. Tänk er motsatsen, en kvinnlig chef som anser att en av de manliga anställda inte skall ha löneförhöjning för att han äger en dyr bil. Evabritta Wallbergs "Tal vid Krigsarkivets 200-års fest 27 maj 2005" har likheter med Ludins text. Även hon berättar om hur det var att komma till KrA som ung kvinna. Hennes erfarenheter utspelar sig lite längre fram i tiden. Bo Berg tar upp det känsliga ämnet Riksarkivet och Krigsarkivet i sin text "Storebrorslater och lillebrorskomplex". Den är mycket läsvärd.

Snyggt formgiven bok

Boken är snyggt formgiven i orange med flera små bilder ur det rika arkivmaterialet på Krigsarkivet. Jag har tänkt på det förut att man i KrA är duktiga på att plocka fram bra bilder till sina publikationer. Redaktionen har bestått av Björn Gäfvert, Bo Lundström och Ulf Söderberg, med Bo Lundström som huvudredaktör. Den grafiska formen står Bo Berg för och fotograf är Bertil Olofsson.

Spanska sjukan

Som barn och i mina unga år kände jag en kvinna vars föräldrar avlidit i spanska sjukan. Detta gjorde ett djupt intryck på mig, så det första jag läser i boken är "Spanska sjukan – i kasernerna, i Lappmarken och i politiken" av fil.dr i historia Margareta Åman. Sjukdomen drabbade främst unga vuxna mellan 20–40 år och inte barn och äld-

Maria Nordström Jarnryd

ringar som många andra allvarliga sjukdomar med ofta dödlig utgång. Ingen annanstans blev spanska sjukans verkningar så tydliga som i det militära berättar Åman. Det kom grupper med unga män från olika delar av landet som sedan dog under sin militärtjänstgöring, vilket naturligtvis gjorde stort intryck på människor. I städer som Östersund och Västerås kunde man se långa begravningsprocessioner. Många var naturligtvis redan smittade när de kom till sin kasern, vilket också ledde till att grupper med många unga män från en av spanska sjukan hårt drabbad trakt hade höga dödstal, medan en kasern med värnpliktiga från orter som inte var så hårt drabbade av sjukan hade få dödsfall. Det fanns också kaserner med många sjuka men med få dödsfall och kaserner med få sjuka men med relativt många avlidna i sjukdomen. Åmans bidrag innehåller statistik över hur olika spanska sjukan drabbade olika delar av Sverige. Landets norra delar var särskilt hårt drabbat.

Militära kartor

Ulla Ehrensvärds tal "Militärens kartor röjer vägen" är naturligtvis en viktig text eftersom vi är många som förknippar KrA med kartor och ritningar. Ehrensvärd som är professor har tidigare varit chef för KrA:s rit- och kartsamling. Det är en intressant text med fina illustrationer. Jag måste nämna detalj av kartuschen till Craill von Beme-

En ny arkivguide

Staffan Smedberg

bergs karta över svenskarnas belägring och erövring av Riga år 1621. Det finns i Sveriges krig 1:40.

Starka kvinnor

Evabritta Wallberg igen, med texten "Privatarkiv – kuriosakabinett eller vetenskaplig guldgruva?". Denna text är särskilt intressant för att den i slutet tar upp tre spännande och starka kvinnor med anknytning till Röda korset. Lizinka Dyrssen var ordförande för Röda korsets kvinnoavdelning, hon arbetade för kvinnlig rösträtt, var med och bildade Stockholms moderata kvinnoförbund samt var ordförande för Fredrika Bremerförbundet. Elsa Brändström, kallad "Sibiriens ängel", engagerade sig för krigsfångarna i Ryssland. Hon är en av världens mest kända svenskor. Anna Linder arbetade för krigsfångarna i Ryssland. Båda var knutna till Röda korset. Alla dessa kvinnor lär man känna främst genom deras brevväxlingar. De är alla födda under 1800-talets senare del, de känner varandra väl och de tillhör samhällets högre skikt.

En trevlig bok som absolut kan rekommenderas. ♦

Skribenten är verksam i Riksarkivet, Marieberg.

Alla dessa tullar – en arkivguide. Vägledning till tullarkiv och tullhandlingar i Riksarkivet av Karin Wikberg.

Skrifter utgivna av Riksarkivet 26, 2006.

256 sidor.

ISSN 1402-4705.

ISBN 91-88366-69-3.

De flesta arkivarier torde vara eniga om vikten av att föra ut kunskaper om arkivbestånden till presumtiva användare. Samtidigt har det alltid förts en livlig diskussion om metoderna. Den grundläggande svårigheten ligger i arkivmaterialets koppling till samhällets organisation, vilket leder till pedagogiska problem. Beståndsoversikter och arkivdatabaser måste ha arkivbildarbegreppet som primär sökingång. Alla torde vara eniga om att denna primära sökingång måste kompletteras med sökvägar, som utgår från den verksamhet som har skapat arkivmaterialet, samtidigt som det också är viktigt att lyfta fram handlingarnas informationsinnehåll.

Tullarkiven har betydelse för många olika typer av forskning.

Det är därför mycket intressant att ta del av Karin Wikbergs bok *Alla dessa tullar – en arkivguide. Vägledning till tullarkiv och tullhandlingar i Riksarkivet*. Den förenar på ett intressant sätt de olika behov som jag nämnt ovan. Tullarkiven är nämligen ett klassiskt exempel på arkiv som har betydelse för många olika typer av forskning. Tullmyndigheternas arkiv kan

självfallet användas för att studera själva tullverksamheten över tid, alltså hur den var organiserad, hur verksamheten bedrevs, hur mycket pengar som togs in osv. Men en klassisk användning av tullmaterialet är också att studera handeln. Tullmyndigheterna har nämligen inte bara dokumenterat hur tullen arbetade utan också vilka varor som förtullades. Detta måste göras för att redovisa influtna medel. Det finns ett flertal exempel på hur tullmaterial använts för framförallt ekonomisk-historisk forskning. Det är också viktigt att tänka på att även inrikes handel belades med tull. Den så kallade lilla tullen vid införsel av varor till städerna avsatte också arkivmaterial.

En imponerande genomgång av ett stort antal arkiv

Från min tid i Riksarkivets forskarservice minns jag att tullarkiven betraktades som svåråtkomliga.

Många arkivbildare och föråldrade förteckningar försvårade åtkomsten.

Wikbergs bok är ett försök till ett helhetsgrepp. Tullväsendets historia och organisation inleder boken, därefter utreds olika typer av tullar och andra avgifter. Smugglingen behandlas också. Efter dessa inledande kapitel kommer så en beskrivning av tullarkiven, dels de centrala tullmyndigheternas arkiv, dels andra arkiv i RA som innehåller material av intresse. Det är en imponerande genomgång av ett stort antal arkiv. Själv tycker jag dock att behandlingen av Kungl. Maj:ts kanslis arkiv skulle kunna göras fylligare. Det är i vissa fall också tydligt att läsaren förutsätts ha vissa baskunskaper om Riksarkivets bestånd. Exempelvis under rubriken Departementens konseljakter står det ingenting om att departementsarkiven börjar 1840, heller inte något om övriga serier i dessa arkiv. För att förstå innehållet i en konseljakt måste man också ta del av Kungl Maj:ts beslut, som finns i andra serier i dessa arkiv.

Alla centrala arkiv i Sverige före 1809 innehåller information om den finska landsdelen. Det är därför mycket värdefullt att Wikberg också behandlar organisationen i Finland, liksom de handlingar som proveniensmässigt hör till de centrala myndigheternas arkiv men som nu förvaras i Helsingfors.

Förteckning över kartor och ritningar rörande tullen

En av bokens förtjänster är just ett stort antal bilagor med förteckningar av olika slag. Som exempel

■ Karin Wikberg är fil.dr. och förste arkivarie i Riksarkivet vid Avdelningen för statliga arkiv. Under flera års tid har hon arbetat med Generaltullstyrelsens (genetiv S) och dess föregångares arkiv. Våren 2005 disputerade Karin Wikberg på en avhandling i idrottshistoria.

kan nämnas en förteckning över kartor och ritningar rörande tullen, uppgifter om tullverkets chefers korrespondens i enskilda arkiv. En mycket värdefull bilaga redovisar tullterminologi med förklaringar. En bilaga förtecknar också de lokala och regionala tullmyndigheternas arkiv, som förvaras i landsarkiven.

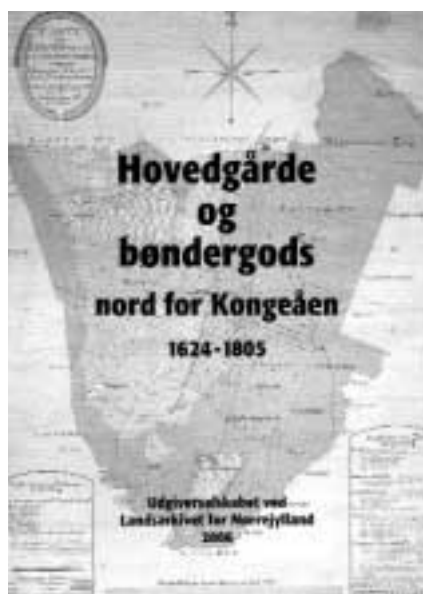
Sammantaget är boken ett mycket bra exempel på hur man pedagogiskt kan beskriva arkivmaterial. Tullens komplicerade organisation och arkivmaterialalets komplexitet kräver en detaljerad genomgång. Boken illustrerar också att det inte räcker med att studera tullmyndigheternas arkiv, utan att det finns material om tull i många arkiv. ♦

Skribenten är nybliven pensionär.

Hovedgårde og bøndergods nord for Kongeåen 1624–1805. Handlet og beskrevet i Viborg landstings skøde- og pantebøger. En oversigt over protokollerne og en vejledning i deres benyttelse. Udarbejdet af Harry Christensen og Kirsten Rejmers. Udgiverselskabet ved Landsarkivet for Nørrejylland 2006 (ISBN: 87-89039-47-5), er den fulde titel på den nyeste publikation fra landsarkivet i Viborg. Området nord for Kongeåen er synonymt med det efterhånden kun historisk brugte begreb Nørrejylland, dvs. det nuværende Jylland minus Sønderjylland. Nørrejylland var i historisk, administrativ forstand lig med det område, der sorteret under Viborg landstings jurisdiktion. Under Viborg landsting hørte faktisk også de såkaldte kongerigske enklaver syd for Kongeåen. Hovedgårde, der som f.eks. Schackenborg lå i disse enklaver, optræder følgelig også i publikationen.

Så meget om bogens geografiske område. Bogens arkivalske udgangspunkt og fundament er *Viborg landstings skøde- og pantebøger 1624–1805*. Disse bøger indtager en helt enestående position af den grund, at al handel med hovedgårde – eller herregårde om man vil – og det bøndergods, der lå under dem, i den pågældende periode blev tinglæst på Viborg landsting, og de tinglæste handlinger, ejendomsoverdragelser, pantsættelser m.m., blev påfølgende indført i bøgerne „ord til andet“, som forordningen påbød. Og det var ikke kun de nuværende og kendte hovedgårde, der herigennem fik deres ejendomsforhold beskrevet, men også alle dem, der mellemliggende er

Hovedgårde og bøndergods

nedlagt, og hvis arkiver kun sjældent er bevaret. Dækningen af de nørrejske hovedgårde tør nok siges at være fuldstændig. Hvad bøndergårdene angår, falder de egentlige selvejergårde udenfor. Det var i 1688 mellem to og tre procent af det samlede antal bøndergårde. Med undtagelse af disse få bondeejede gårde kan man således finde oplysninger i skøde- og pantebøgerne om den nørrejske landbrugsjord i sin helhed.

Samlingen af skøde- og pantebøger fra det nørrejske landsting er ikke nogen ny sag i landsarkivet. Tværtimod hører den til en af de oprindelige og meget værdsatte arkivgrupper. Men dette værdifulde og stofmættede materiale er på ingen måde blevet benyttet efter sin fortjeneste, og det er der flere grunde til.

De originale skøde- og pantebøger og de arkivalier, der umiddelbart knytter sig til dem, udgør således en stor og ikke særlig over-

skuelig samling. For at skåne originalprotokollerne, 88 i tallet, er der fremstillet en kopiserie på 312 bind, der står på læsesalen til publikums umiddelbare brug. Hertil kommer en serie såkaldte „Kopier af protokollerede breve“, der er afskrevet sideløbende ved landstinget i datiden, og som – meget væsentligt – har kunnet komplettere et par lakuner i rækken af skøde- og pantebøger. Endelig findes materialet også i en mikrofilmkopi, optaget af mormonerne. Disse forskellige serier er naturligvis behørigt forsynet med hver deres numre, men ingen af dem med de såkaldt „Gamle numre“, som er det nummersystem, de fleste registre henviser til. Behovet for en „konkordans“ mellem de forskellige serier med anførelse af de betydningsfulde „Gamle numre“ har således været særdeles påkrævet.

Til disse problemer kommer, at registersystemet, indgangsvejen til protokollernes indhold, er opsplittet på mange enkeltregistre, der hver for sig kun dækker en begrænset periode og i øvrigt langt fra er homogene.

For en stor del skyldes den relativt beskedne benyttelse af materialet utvivlsomt også et manglende kendskab til, hvad det overhovedet indeholder. Den hidtidige benyttelse har altovervejende været begrænset til „avancerede“ brugeres undersøgelser af enkelte hovedgårdes ejendomsforhold. De muligheder, materialet i øvrigt rummer for studier af økonomisk historie, landbrugshistorie og ejendomshistorie er kun i ringe grad udnyttet. For lokalhistorikere er der også rigtig meget stof at hente, og også for

mange personalhistorikere skulle der – på grund af det righoldige navnestof – være gode fund at gøre.

Det er landsarkivets hensigt og håb med denne publikation at løse op for de barrierer, der har hæmmet benyttelsen af skøde- og pantebogsmaterialet, dels gennem den oversigt eller konkordans over materialet, der er bragt bag i bogen, dels ved et vise en række eksempler på oplysninger, der kan hentes fra skøderne og ejendomsmaterialet i øvrigt, og endelig gennem en grundig beskrivelse af de forskellige registre og en hertil knyttet række eksempler på søgning, der både tager det typiske og faldgruberne med.

Til slut skal det påpeges (hvad der også er gjort opmærksom på i publikationen), at man udmærket kan benytte Viborg landstings skøde- og pantebøger og nyttiggøre de oplysninger, de indeholder, *uden at rejse til Viborg*. Det skyldes for det første, at skøde- og pantebøgerne med en stor del af registrene findes på de Mormonfilm, der vil kunne benyttes på andre (godkendte) arkiver. For den ældste periode (1624–1657) kommer dertil, at protokollerne er transkriberet og publiceret i en trykt udgave med fremragende registre. De registre, som man herudover kunne have brug for, vil til studiebrug kunne lånes i kopi ved direkte henvendelse til landsarkivet i Viborg. Der er gjort rede for disse ting i publikationen. ♦

Landsarkivet for Nørrejylland

EB-nytt

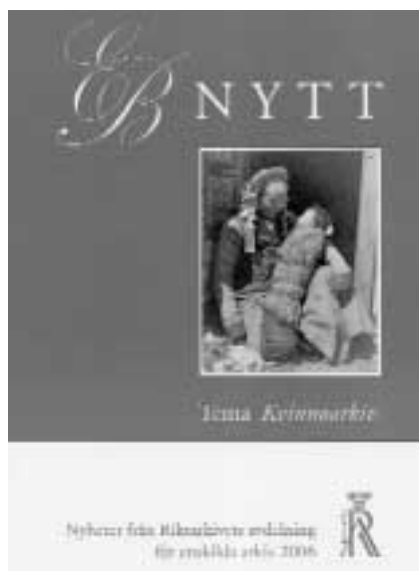
*EB-nytt, Nyheter från Riksarkivets avdelning för enskilda arkiv 2006, Tema Kvinnoarkiv, redaktör Lars-Olof Welanders, Sundbyberg 2006. 88 sidor.
ISSN 1402-084x.*

Temat för 2006 års upplaga av EB-nytt är kvinnoarkiv. Här ges en bred översikt som belyser kvinnor både i enskild yrkesutövning och i föreningssammanhang. Även om det som omnämns i denna publikation endast är ett axplock, ger det ändå en tydlig bild över den bredd och den mångfald som förekommer i olika arkiv. Historieforskningen har på senare tid uppmärksammat kvinnornas frånvaro i historien. Ett kvinnoperspektiv går dock att finna i de flesta typer av arkiv som förvaras i Riksarkivet. Här finns mycket av intresse för dagens forskare, i synnerhet för den genusrelaterade forskningen, påpekar Katalin Gere inledningsvis.

Försvunna kvinnor

Det är inte enbart kvinnorna som blivit osynliga i vår historieskrivning, de flesta kvinnor har även blivit osynliga i arkiven. En av fördelarna med att lyfta fram "kvinnoarkiv" tydliggör man problemet med att kvinnor ofta har "försvunnit". Deras personarkiv kan ingå i ett större familjearkiv, såsom fallet med Rosalie Roos-Olivecrona, som Lena Ånimmers artikel handlar om eller försvunnit in i en känd makes arkiv, något som omnämns i en av Ellinor Melanders artiklar.

Mot slutet av 1800-talet började kvinnor organisera sig i allt större utsträckning för att på så sätt få större utrymme att komma till tals i olika samhällsfrågor. Flera av des-

sa arkiv är omfattande, som exempelvis de kvinnliga rösträttsrörelsernas arkiv.

Kvinnoemancipation

Den första organisationen med kvinnoemancipation på programmet var ingen förening utan ett tidskriftsföretag *Tidskrift för hemmet*, utgiven av Sophie Leijonhufvud-Adlersparre och Rosalie Roos-Olivecrona. Fredrika-Bremer-förbundet hade samma målsättning som *Tidskrift för hemmet* och har såsom den enda sedan 1800-talet kontinuerligt existerande kvinnoorganisation haft stor betydelse inom detta område. I dess arkiv finner man förbundets målsättningar och arbetsmetoder. Arkiven speglar även den självbild som fanns samt hur man önskade bli uppfattad av omvärlden, menar Katalin Gere i sin artikel. Fredrika-Bremer-förbundets arkiv, som till största delen är utforskat, består av 22 underarkiv. Tyvärr är området kvinnoorganisering i historiskt perspektiv ganska dåligt utforskat. Det finns således stora luckor i vårt

Helene Gebele

vetande om kvinnors organisering. I denna publikation omnämns olika former av kvinnosammanslutningar. Här finns således mycket att hämta för forskarna.

Kvinnors politiska engagemang finner man även i de politiska partiernas kvinnoförbund. De borgerliga partiernas kvinnoförbund finns samtliga bevarade i Riksarkivet och ges en kortfattad historik i Thomas Lundgrens artikel. Arkiven är fritt tillgängliga för forskning. Arkiven efter Socialdemokraternas och Vänsterpartiets kvinnoförbund förvaras hos Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek.

Kvinnliga Missions Arbetare

Kvinnoföreningar har varit en skola av stor betydelse och har för många kvinnor inneburit ett första steg ut i den offentlighet, som annars varit förbehållen männen. Föreningen *Kvinnliga Missions Arbetare* grundades 1894, om detta skriver Maud Almström Blom. Från början var missionsarbete förbehållet endast männen, men efterhand började man se kvinnors värde ute på fältet. Deras arbetsfält sträckte sig över flera delar av världen, bland annat Indien, Kina, Mongoliet och Tibet samt flera länder i Afrika. Deras arbete och vardag skildras i missionsberättelser och breven hem. För att ta till vara och sprida deras kunskap vidare, startade föreningens grundare, Freda Hammar ett bokförlag samt tidningen *När och fjärran*. Att detta är ett oerhört rikt och spännande arkiv förstår man mer än väl. Till detta arkiv hör även ett flertal fotografier.

De kvinnor som efterlämnat en större mängd handlingar efter sig, är de skrivande kvinnorna. Carl Michael Raab ger en fängslande skildring av häradshövding Wijkman och dennes hustrus stora receptsamlingar, tillkomna under 1700-talets mitt. Denna fascinerande samling omfattar både mat – och dryckesrecept, samt instruktioner för färgning och fläckborttagning.

Tre kvinnliga journalister

I Sveriges pressarkiv förvaras drygt 280 arkiv, av dessa utgörs ca 180 av personarkiv, 24 av dessa härrör från kvinnor. Ellinor Melander gör en sammanfattande genomgång av dessa 24 som samtliga ger glimtar av intressanta och numera föga ihågkomna kvinnoöden. I artikeln efter fördjupar sig Nina Linder i de tre kvinnliga journalister Synnöve Bellander, Kerstin Anér och Märta de Laval. Här ges en underhållande beskrivning av hur kvin-

norna i sin yrkesutövning även fick ikläda sig rollerna som bland annat folkfostrare, terapeut och debattör. Till dessa arkiv hör även stora manuskriptserier, tidningsklipp och bred korrespondens av både tjänste- och privat karaktär. Synnöve Bellanders person – och verksamhetsarkiv är det största av dessa tre, 16 hyllmeter inklusive en stor klippsamling. En idag finner man mycket läsvärt här, påpekar Nina Linder. Dessa tre kvinnors arkiv blir även ett tidsdokument över kvinnor som verkade inom ett utpräglat manligt yrke.

Idrottsrörelsens arkiv

Hur kvinnor successivt integrerats inom traditionellt manliga områden blir särskilt tydligt när man studerar idrottsrörelsens arkiv. Lotta Sahlberg skriver om kvinnorna i den svenska idrottsrörelsen och hur samhällets syn på de kvinnliga idrottarna undan för undan har

förändrats. Detta är en relativt dys- ter läsning, eftersom det är en utveckling som tagit väldigt lång tid. Sveriges kvinnliga idrottsförbund grundades 1925, men först 1981 fick kvinnor delta i Vasaloppet och först 2005 valdes en kvinna som ordförande i Riksidrottsstyrelsen.

Vill man istället få en god inblick i kvinnors utbildnings- och yrkeshistoria är Sophiahemmets arkiv en bra början. I Anneli Brattgårds artikel beskrivs den svenska sjuksköterskeutbildningen men här finner man även ett rikt forskningsmaterial om framväxten av den moderna sjukvården och for- mandet av ett sjukhus.

Det är inte bara en informativ, intresseväckande och allmänbil- dande läsning som ges i EB-nytt 2006, det är även ett angeläget äm- ne man här belyser. ♦

Skribenten är fil mag i biblioteks- och informationsvetenskap.

Personalia

Harald Jørgensen fylldt 100 år

Tidligare landsarkivar og Nordisk Arkivnyts hovedredaktør i årene 1956–1981, Harald Jørgensen, kunne den 3. januar 2007 holde reception for venner, bekendte og tidligere kolleger i anledning af sin 100 års fødselsdag. Det store fremmøde vidner om et langt og aktivt liv med mange kontakter udadtil. Som nævnt i Nordisk Arkivnyts jubilæumsnummer 2006 har Harald Jørgensen på mange måder været aktiv i nordisk arbejde. Udover Nordisk Arkivnyt har han bl.a. redigeret Nordisk Arkivkundskab og Nordisk Tidsskrift. Af bøger med nordisk stof kan nævnes Nordiske

Arkiver, Det moderne Finland, Det moderne Norge, ligesom han har deltaget i det fællesnordiske projekt Centralmagt og lokalsamfund. Ved hjælp af midler fra Letterstedtska Föreningen skaffede han en række nordiske arkivarer en måneds ophold ved det sjællandske landsarkiv. Ordningen, der startede i 1965 og fungerede en årrække, var til stor inspiration både for stipendiaterne og for Landsarkivets arkivarer. Nordisk Arkivnyt lykønsker fødselaren. ♦

Foto: Janne Klerk

Hrafn Sveinbjarnarson regionalarkivar

Héraðsskjalasafn Kópavogs (Kópavogur regionalarkiv), i Islands næst største kommune fik en ny chef, Hrafn Sveinbjarnarson, fra 1. januar 2006. Han efterfølger Leo Ingason som var i stillingen fra regionalarkivets stiftelse i slutningen af året 2000. Hrafn Sveinbjarnarson blev født i 1973 i Lund i Sverige. BA i historie og latin Islands Universitet 1997, cand. mag. i historie Københavns Universitet 2001. Fra 1995–2000 medarbejder ved Islands Nationalarkiv og arkivar ved Islands Nationalarkiv 2001–05.

Han har som historiker arbejdet med islandsk musikhistorie og musikundervisning ved de island-

ske latinskoler, islandsk studenter- og lærdomshistorie i København i 17.–20. århundrede og islandsk forvaltnings- og arkivhistorie. Udgav i 2000 bogen *Félag íslenskra stúdenta í Kaupmannahöfn í 107 ár*, en arkivregistratur med en historisk indledning om Den islandske studenterforening i København 1893–2000.

Hrafn Sveinbjarnarson har vist sig at være ganske velegnet til nordisk samarbejde, han bor sammen med en svensk arkivar som han traf under de Nordiske arkivdage i Reykjavík i 2003 og de har en datter. ♦

Generalsekreteraren FD Markku Nenonen nytt arkivråd

Filosofie doktor *Markku Nenonen* (f. 1953) har utnämns till arkivråd vid Finlands arkivverk fr.o.m. 1.1.2007. Han efterträder arkivrådet *Raimo Pohjola* som gick i pension vid årsskiftet efter en lång och förtjänstfull karriär inom såväl universitets- som arkivvärlden. Nenonen har fr.o.m. 2002 verkat vid inrikesministeriet som generalsekreterare för Delegationen för informationsförvaltningen inom den offentliga förvaltningen. Han har på ett betydande sätt deltagit i beredningen av den nationella strategin för informationssamhället och inom ramen för programmet för detta informationssamhälle även i

riksomfattande projekt som syftar till utveckling av den elektroniska

dokumentförvaltningen. Nenonen har verkat inom arkivbranschen och dokumentförvaltningen på olika poster i mer än 25 år, bl.a. vid Byggnadsstyrelsen, Helsingfors stadsarkiv och Riihimäki stad. År 2000–2002 svarade han i egenkap av projektchef för införandet av elektronisk ärendehantering inom kommunförbundet för Hyvinge och Riihimäki ekonomiområde (EKES). Nenonen disputerade vid Tammerfors Universitet år 1999 med avhandlingen *Elokuvatarkastuksen synty Suomessa (1907–1922)*, som behandlade den finländska filmgranskningens uppkomst. ♦

Ett överraskande besök och en hemlig inspelning

Lasse Vihonen

Få dokument i Finland är sådana att de skulle väcka mer allmänuropeiskt intresse. Ett undantag är den dokumentation som tillkommit under ett mycket speciellt försommarevenemang 1942: firandet av marskalk Mannerheims 75-årsdag. Utöver de filmsnuttar från firandet som visades i biograferna tillkom också annat material, trots alla förbud och anvisningar.

Marskalken av Finland C.G.E. *Mannerheim* (1867–1951) hade i god tid inför sin 75-årsdag uttryckt en önskan om anspråkslöst firande, p.g.a. det pågående kriget mot Sovjetunionen. Önskemålet kom dock på skam. Många organisationer och enskilda personer uttryckte en så ivrig önskan att få hylla den högaktade överbefälhavaren att Marskalken fick ge efter. Födelsedagsmottagningen den 4 juni 1942

arrangerades i ett för ändamålet rekvirerat järnvägståg, som rangerats in på ett stickspår nära Immola flygfält i trakten av Imatra köping. På morgonen tog Marskalken emot några delegationer i festtågets restaurangvagn. Finlands Rundradio var också närvarande, företrädd av studiochef *Paavo Arni* och ljudtekniker *Thor Damen*, vilka tillåtits spela in de officiella talen för ett specialprogram, som sändes i radio senare samma kväll. Arni och Damen hade kommit till Immola föregående natt med festtåget från staden S:t Michel, där överbefälhavarens högkvarter var beläget, och på förhand gjort förberedelser inför inspelningarna. De hade placerat några mikrofoner på hatthyllorna i de två restaurangvagnar där Mannerheim tog emot delegationerna. Mikrofonerna var kopplade med hjälp av kablar till magnetofoner, vilka fanns i en annan vagn. Mikrofonkablarna leddes ut genom öppna fönster och vidare längs yttre sidan av järnvägsvagnarna. På morgonen spelade Damen planenligt in delegationernas gratulationstal och Mannerheims svarstal.

Vid middagstid spred sig ryktet att en hög representant för Tyskland var på väg för att framföra sin hälsning till Mannerheim. Det antogs allmänt att det rörde sig om Hermann Göring. Det var därför en stor överraskning när självaste *Adolf Hitler* steg ut ur flygplanet. Finlands President *Risto Ryti* tog emot Hitler på flygfältet och de för-

des tillsammans i bil till festtåget där marskalk Mannerheim väntade på dem. De gick först in i Marskalkens salongsvagn, där Hitler höll ett kort gratulationstal, och överräckte en hög tysk orden till Mannerheim; denne svarade med normala artighetsbetygelser. Efter denna korta ceremoni gick Hitler, Mannerheim, Ryti samt kommandören för OKW marskalk *Wilhelm Keitel* ut genom restaurangvagnen. På vägen presenterade Ryti några finländska ministrar och höga politiker för Hitler. När de kom ut presenterade Mannerheim de finska generaler som var på plats för Hitler. I detta skede överlämnade Hitler också sin personliga gåva – en terrängbil – till Mannerheim. Inte heller denna ceremoni tog lång tid. Därefter gick Hitler, Mannerheim, Ryti och Keitel långsamt tillbaka till Mannerheims salongsvagn, men in i kabinettet där det inte fanns några mikrofoner. Då fick Thor Damen spontant för sig att han också skulle spela in det privata samtalet mellan Hitler och Mannerheim. Damen lade märke till att kabinettets fönster var öppet och kastade in mikrofonen på hatthyllan. Eftersom hatthyllan var prydd med björkkvistar var det inte lätt att få syn på mikrofonen. Damen visste inte att det var strängt förbjudet att inspela Hitlers privata samtal. När Damen hade spelat in cirka elva minuter av samtalet lade några tyska officerare märke till vad som pågick. De kände förstas till be-

stämmelserna och krävde argt att Damen genast skulle upphöra med inspelningen. Ljudteknikern blev rädd och tryckte på stoppknappen, efter att en tysk officerare dragit ett finger över halsen; gesten kunde inte missförstås.

Samtidigt kom också några finländska informationsofficerare till platsen. De finländska och tyska officerarna överlade kort om saken och därefter tog en finländsk officer hand om Damens ljudband som lades i ett fodral. Sannolikt lovade man då från finländsk sida att förstöra inspelningen, senare. Tyskarna var nöjda med beskedet, och man beslöt att överse med intermezzot. Hitler, Mannerheim, Ryti och Keitel samtalade i salongsvagnen under ca en timme. Efter dessa *Besprechungen* intog de tillsammans med andra gäster lunch i restaurangvagnen utan vetskap om den hemliga inspelningen. Hitlers visit var över samma dag kl. 18.30, då hans flygplan inledde hemresan från Immola flygfält.

Några dagar efter Mannerheims födelsedag ringde chefen för högkvarterets informationsavdelning, översten *Kalle Lehmus* till censurchefen, doktor *Kustaa Vilkuna*. Lehmus meddelade att en officer inom kort skulle infinna sig hos Vilkuna med ett viktigt paket. Efter några minuter anlände mycket riktigt en officer med det ljudband som Damen i hemlighet inspelat. Officeren berättade att bandet innehöll en del av det privata samta-

let mellan Hitler och Mannerheim, och överlämnade bandet till Vilku-
na. Denne upplystes om att han
hade rätt att bevara eller förstöra
bandet. Vilku- tog bandet och
ställde det på en hylla i sin byrå. Ef-
tersom Vilku- naturligtvis var ny-
fiken lyssnade han något senare på
bandet. Även hans sekreterare,
som förstod bra tyska, fick ta del av
bandet; hon skrev ut bandets inne-
håll i krigets slutskede. Vilku- an-
såg ännu efter kriget bandet så
"hett" att han tog det med sig när
han återvände till det civila. Han
förvarade sedermera bandet på sitt
arbetsrum i Finska Litteratursäll-
skapet hus i Helsingfors.

Bandets innehåll offentliggjor-
des dock redan i början av 1950-ta-
let i samband med utgivningen av
marskalk Mannerheims memoar-
er. Kustaa Vilku- har senare be-
rättat att han i slutet av 1940-talet
träffade f.d. underrättelsechefen
överste *Aladar Paasonen*, som
hjälp- te den gamle marskalken med
skrivandet av memoarerna. Vilku-
na gav då den utskrivna versionen
av samtalet till Paasonen. När Paa-
sonen och Mannerheim under
skrivarbetet kom fram till Adolf
Hitlers besök frågade Paasonen
Mannerheim vad denne kom ihåg
om samtalet. Marskalken svarade
ärligt: ingenting! Då skrev Paa-
sonen en skildring av samtalet med
Hitler med hjälp av den text som
han fått av Vilku-.

I slutet av 1950-talet, efter att
Finlands internationella ställning

hunnit konsolideras, ansåg Vilku-
na att det inte längre var förenat
med politiska risker att återlämna
ljudbandet till Finlands Rundradio;
så skedde. Redaktör *Eero Saaren-
heimo* gjorde år 1966 ett radiopro-
gram om bandets historia. I detta
program intervjuade Saarenheimo
såväl Thor Damen som Kustaa Vil-
ku-; samtalet publicerades i sin
helhet. Något samtal i ordets egent-
liga mening rör det sig inte om,
snarare en monolog av Hitler med
enstaka inpass. Innehållet i Hitlers
monolog refereras inte i denna ar-
tikel, eftersom NA:s läsare själv
kan lyssna på den; inspelningen
ingår i det Levande arkiv (fi: *Elävä
arkisto*) som är tillgängligt via Fin-
lands Rundradios (YLE:s) hemsida
på Internet. Adressen är: www.yle.fi
och länken till *Elävä arkisto* finner
man uppe till höger på första sidan
(sökning kan göras med t.ex. Hitler
som sökterm). Delar av inspelning-
en har figurerat på några webbsi-
dor, t.ex. i Tyskland. Hur inspel-
ningen alls har hamnat på flera
webbsidor är sedan en annan fem-
ma. Eventuellt beror det på att en
kopia av denna hemliga inspelning
levererades i början av 1980-talet
till en tysk militärhistoriker, som
sedan skrev en artikel om Hitlers
besök och om samtalet med Man-
nerheim. Det är möjligt att inspel-
ningen fick den vägen större sprid-
ning.

Det finns i själva verket många
inspelningar av Adolf Hitlers tal.
Man kan därför fråga sig vad det är

som gör just denna inspelning så
unik? Den noggranne läsaren av
denna artikel vet redan svaret: Hit-
ler hade utfärdat en permanent or-
der som strängt förbjöd inspelning
av hans privata samtal med andra
personer. Hitlers adjutanter och
säkerhetsmän såg också noggrant
till att denna order följdes. Damens
inspelning är därmed den enda i
världen där Hitler talar på normalt
vis utan de manér som var utmär-
kande för hans offentliga framträ-
danden. Med hjälp av denna in-
spelning är det möjligt att få en in-
blick i diktatorns andra sida: män-
niskan, som kunde vara en behag-
lig och även charmerande person.
Därför har några skådespelare an-
vänt ljudbandet vid inövning av
Hitlers roll. Senast skedde det för
något år sedan när den berömde
skådespelaren *Bruno Ganz* lyssna-
de på denna inspelning för att leva
in sig i Hitlers roll i filmen *Der Un-
tergang*. I detta sammanhang fick
denna arkivinspelning offentlighet
även på europeisk nivå. ♦

*Skribenten är arkivchef vid Finlands
Rundradios (YLE:s) arkiv*

Institutionen som presenteres denne gang er
Håndskriftafdelingen på Islands National- og
Universitetsbibliotek. Se side 42–4.

Indhold

Publicering af (Arkiv)Formidling på tværs	3	Hem för att deporteras	30
<i>Bente Jensen</i>		<i>Lars Westerlund</i>	
Overvågning af e-arkivalier	5	Ungern – 56 på Malmö Stadsarkiv.....	32
<i>Thomas Andersen</i>		<i>Olle Nordquist</i>	
Forskningsleder med mere.....	6	Tre nya band till Riksarkivets bestandsöversikt	34
<i>Leon Jespersen</i>		<i>Peter Sivervall</i>	
Daisy – brugererfaringer.....	9	Forskningen och Judiska församlingens arkiv.....	35
<i>Jakob Sørensen</i>		<i>Carl Michael Raab</i>	
Supplerende oplysninger om udviklingen af daisy.sa.dk	10	Öppna visningar i svenska Riksarkivet i Marieberg	37
<i>Inge Bundsgaard</i>		<i>Maria Nordström Jarnryd</i>	
Bevaring af e-arkivalier	11	Arkivplaner voldsomt diskussionsemne i Island ...	38
<i>Jan Nepper-Christensen</i>		<i>Svanhildur Bogadóttir</i>	
Arkiverne og Danmarks store administrationsreform	13	Arkivtoppmöte i Finlands Riksarkiv.....	40
<i>LJ</i>		<i>Jari Lybeck</i>	
e-Arkiv for amternes data.....	13	Håndskriftafdelingen på Islands National- og Universitetsbibliotek	42
<i>Jan Dalsten Sørensen</i>		<i>Bragi Þorgrímur Ólafsson og Örn Hrafnkelsson</i>	
Aflevering af amternes arkivalier	15	Presentation av de nationella kulturinstitutionerna	44
<i>Allan Vestergaard</i>		<i>Pertti Hakala</i>	
Noget om glæde ved arkiver.....	17	Arkivarieyrket – och dess kartläsare	45
<i>Johan Peter Noack</i>		<i>Maria Nordström Jarnryd</i>	
Statsarkivet i Trondheim: samhandling i nye omgivelser	19	Inte bara krig – Nio föreläsningar i Krigsarkivet...	46
<i>Astrid Løvlien</i>		<i>Maria Nordström Jarnryd</i>	
ABM-senter i Trondheim – ingen ny idé.....	22	En ny arkivguide	47
<i>Maria Press</i>		<i>Staffan Smedberg</i>	
Satsing på digitalisering i Norge	23	Hovedgårde og bøndergods	48
<i>Ole Gausdal</i>		EB-nytt.....	50
Tilbakemelding fra et knippe brukere av digitaliserte kirkebøker	25	<i>Helene Gebele</i>	
Ny undervisning i arkivkunskap för humanister ...	26	Harald Jørgensen fylt 100 år.....	51
<i>Kirsi Vainio-Korhonen</i>		Hrafn Sveinbjarnarson regionalarkivar	52
Den finska lagstiftningen om statsbidrag till privata arkiv har förnyats	27	Generalsekreteraren FD	
<i>Eljas Orrman</i>		Markku Nenonen nytt arkivråd	52
Service på eget språk	29	Ett överraskande besök och en hemlig inspelning.	53
<i>Christina Forssell</i>		<i>Lasse Vihonen</i>	